

DEDE KORKUT KİTABI'NIN DRESDEN NÜSHASININ METİN DIŞI KAYITLARI VE BAŞLIKLARININ YENİDEN İNCELENMESİ

İdris KADIOĞLU*

Özet

Dede Korkut, Türk edebiyatında kendi adıyla anılan hikâyelerin anlatıcısı yarı efsanevi bilge bir kişidir. *Dede Korkut Kitabı* ise Türk edebiyatının en önemli klasik eserlerinden biridir. Bilimsel çalışmaların hemen hepsinde *boy* olarak geçen *destani hikâyeler*, *Oğuzname*'nin bir parçasıdır. Bu çalışmanın temel amacı çok sayıda bilimsel çalışma ve yayına konu olan *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasını yeniden ele alıp incelemektir. Bu bağlamda Dresden nüshasındaki metinle doğrudan ilişkisi olmayan metin dışı kayıtlar üzerinde durulmuş, özellikle metin öncesi ve sonrasındaki Arapça, Farsça ve Türkçe kayıtlar üzerine daha önce yapılan çalışmalara değinilmiştir. Hikâye başlıkları karşılaştırmalı olarak yeniden ele alınıp incelenmiş, başlıklardaki *bunı* / *boyı* / *toyu* şeklinde yazılan kelimeler üzerinde ayrıca durulmuştur. Bu kelimelerin farklı yazılmış tek bir kelime olabileceği tartışmaya konu edilmiştir. *Temmet (bitti)* notundan sonra yazma nüshanın sonunda yer alan ve yine kitapla ilgisi olmayan bir şiir (lugaz) de incelemeye dâhil edilmiştir. Dresden nüshasının incelenen sahifelerinden seçilen örnek renkli fotoğraflar çalışmanın sonuna eklenmiş, çalışmada başvuru kaynak eserler (bibliyografya) ve geniş İngilizce özet yazıldıktan sonra çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Dresden nüshası, iç kapak, zahriye, başlıklar, lugaz

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ikadoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2671-3768.

RE-EXAMINATION OF NON-TEXT RECORDINGS AND TITLES OF THE DRESDEN COPY OF THE DEDE KORKUT BOOK

Abstract

Dede Korkut book is one of the most important classical works of Turkish literature. The “epic stories” referred to as “boy” in almost all scientific studies are a part of Oğuzname. The main purpose of this study is to reconsider and examine the Dresden version of the Dede Korkut book, which has been the subject of many scientific studies and publications, especially in terms of manuscript terminology and physical characteristics. In this context, non-textual records that are not directly related to the text in the Dresden copy are emphasized, and previous studies on Arabic, Persian and Turkish records, especially before and after the text, are mentioned. The story titles were reconsidered and examined comparatively, and the words written as “bunı / boyı / toyı” in the titles were also emphasized. It has been discussed that these words can be a single word written differently. After the “temmet (finished)” note, a “scribbled” poem (lugaz), which is at the end of the manuscript and is not related to the book, was also included in the study. Sample color photographs selected from the analyzed pages of the Dresden copy were added to the end of the study.

Keywords: Dede Korkut, Dresden copy, inner cover, zahriye, titles, lugaz.

Giriş

Dede Korkut Kitabı ilk önce 1916'da Kilisli Muallim Rifat tarafından eski harflerle yayımlanmıştır. Latince ilk baskıları 1938 yılında Orhan Şaik Gök-yay, 1958 yılında Muharrem Ergin tarafından yapılan eser üzerinde yüzlerce bilimsel çalışma yapılmıştır. Yarı efsanevi bilge bir kişi olan Dede Korkut isminin geçtiği en eski tarihî kaynak Reşîdüddîn'in (öl. 718 / 1318) *Câmiu't-tevârih* adlı eseridir. Memluk tarihçisi Devâdârî'nin (öl. 736 / 1336'dan sonra) *Dürerü't-ticân* adlı umumi tarihinde, Yazıcıoğlu'nun (15. yy.) *Tarih-i Âl-i Selçuk*'unda (Selçuknâme), Berlin Devlet Kütüphanesindeki *hazihî er-Risâle min kelimâti Oğuznâme el-meşhûr bi atalarsözi* adlı yazma kitapta, Hasan b. Mahmûd el-Bayatî'nin 1481'de Hicaz'da Şehzade Cem için yazdığı muhtasar Oğuznâmesi *Câm-ı Cem-âyîn*'de, Ali Şir Nevâî'nin (öl. 906 / 1501) *Nesâimü'l-mahabbe* adlı eserinde, Bayburtlu Osman'ın III. Murad devrinde yazdığı *Tevârih-i Cedîd-i Mirât-i Cihân* adlı eserinin *Bayundur Han* bölümünde, Şeref Han'ın 1597'de tamamladığı *Şerefnâme* adlı tarihin mukaddimesinde, Ebûlgâzî Bahadır Han'ın 1659-1660 tarihinde yazdığı *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde, Evliya Çelebî (öl. 1096 / 1685) *Seyehatnâme*'sinde Ahlat'ın

anlatıldığı bölümde, Buharalı Hafız Derviş Ali Çengi'nin 17. yüzyılda yazdığı *Tuhfetü's-sürûr* adlı Farsça bir kitapta Dede Korkut portresi hemen hemen aynı yönleriyle geçmektedir.¹ Günbed yazması "Kazan Bey Oğuznâmesi"nde Dede Korkut hakkında yeni bilgiler dikkat çekmektedir. "Bu soyları kim soyladı? Bayat eri Dedem Korkut!" cümlesi onun Bayat boyuna mensup olduğunu teyit ederken "Dünyada ne yaşadım? Men Dede Korkut. Üç yüz altmış altı yıl yaş yaşadım." cümlesi Dede Korkut'un yaşı hakkında kendi ağzından verilmiş yeni bir bilgidir.²

Kazan Beg ve diğer Oğuznâme hikâyelerini konu alan Dede Korkut Kitabı'nın şimdiye kadar iki yazma nüshası biliniyordu: Dresden (no. 86)³ ve Vatikan (no.102) (Ergin, 1997, s. 2-99). Dresden nüshasının Diez tarafından istinsah edilen bir kopyası Berlin Kraliyet Kütüphanesinde (no. 203).⁴ Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde (Yazma I / 261) bulunan ve M. S. Kaçalın (2017) tarafından tıpkıbasımı ile birlikte yayımlanan 22 varaklık eksik bir Oğuznâme yazmasında sadece Korkut Ata hikâyesi (Mukaddime) ve birinci hikâye (Dirse Han Oğlu Boğaç Han) yer almaktadır.⁵ Son zamanlarda bulunan ve Dede Korkut hikâyelerine benzeyen Oğuznâmelerin içinde yer aldığı Türkmen sahra yazmasının Dede Korkut Kitabı'nın yeni bir nüshası olabileceği bilim insanlarını oldukça heyecanlandırmıştır. Toplam 31 yaprak olan bu eksik yazmanın müstensihli ve istinsah tarihi bilinmiyor. Bu yazma Y. Azmun (2019), M. Ekici (2019) ve S. Özçelik (2021) tarafından yayıma hazırlanmış ve tıpkıbasımıyla birlikte yayımlanmıştır.⁶ Bursa'da bulunan ve Ersen Özsoy

¹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* adlı kitabın giriş bölümünde "Tarihi kaynaklarda Dede Korkut" başlıklı yazısında Dede Korkut isminin geçtiği on dokuz tarihî kaynağı tespit etmiş ve bu kaynakların verdiği bilgiler ışığında onu her yönüyle tanıtmıştır (Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1997, s. 34-47). Gökyay da *Dede Korkut Hikâyeleri* adlı kitabında "Dede Korkut" başlıklı uzunca bir yazıda onu anlatmıştır (Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Ankara 1973, s. CXIV-CXLI / 114-141). Dede Korkut hakkında ayrıca bk. Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut", *DİA* (1994), C 9, s. 77-80.

² "Dede Korkut Hakkında Önceki Bilgiler ve Yeni Bilgi" için bk. Özçelik, 2021, s. 47.

³ Bu nüshanın faksimilesi Muharrem Ergin (1997) tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca nüshaya dijital ortamda ulaşmak mümkündür. Mscr. Dresd. Ea. 86. <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/df/10013/1/>

⁴ *Kitâb-i Dede Qorqūd* (1814) başlıklı bu yazma dijital ortamda araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN83400139X&PHYSID=PHYS_0006

⁵ Ankara yazması için bk. Kaçalın, 2017, s. 207-243.

⁶ Ercilasun (2019), *Yeniçağ* gazetesindeki köşe yazısında Dede Korkut kitabının yeni nüshasına dair okurlarıyla şunları paylaşmıştır: "Dede Korkut Kitabı, Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Eserdeki boylar (destani hikâyeler) Oğuzname'nin bir parçasıdır. Oğuzname de Türk destan geleneğinin en önemli ürünüdür. *Dede Korkut Kitabı*'nın Almanya'da bulunan Dresden nüshası 1815'ten, Vatikan nüshası 1950'den beri bilinmekteydi. Dede Korkut'un Türkiye'deki ilk yayını 1916'da Kilisli Muallim Rifat

tarafından tanıtılan yeni bir Dede Korkut nüshasının ortaya çıkması bilim insanlarını daha da heyecanlandırmıştır. *Yeni Şafak* gazetesinin “Dede Korkut bu defa Bursa’da” başlıklı 20 Mart 2022 tarihli haberinde bu nüshayla ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Prof. Dr. Ersen Ersoy’u Bursa’daki Dede Korkut yazmasından dostu Mehmet Yayla haberdar etmiş. Aynı zamanda ciddi bir kitap koleksiyoneri olan Yayla’nın 19 Şubat’ta Bursa’daki Kur’an ve El Yazmaları Müzesi’ni ziyareti esnasında bir eser dikkatini çeker: Bilgi kartında “Dede Korkut Hikayesi” şeklinde tanımlanan yazmayı görünce fotoğraflayarak Prof. Ersoy’a gönderir. Fotoğrafi inceleyen Ersen Ersoy, yazmanın tamamına dijital olarak eriştikten sonra vardığı sonuç Türkoloji araştırmaları için büyük bir müjdedir: Bu, daha önce literatürde hiçbir şekilde kullanılmayan yeni bir nüshaydı.⁷

tarafından yapılmıştır. Türkiye’de ve Azerbaycan’da 100 küsur yıldan beri konu üzerinde ilmi ve popüler pek çok yayın yapılmıştır. Kitaptaki destani hikâyeler resim ve heykel sanatlarına, çizgi filmlere ve dramalara da konu olmuştur. Eser yabancı Türkologların da ilgisini çekmiş ve yabancı dillere de çevrilmiştir. Son yıllarda Türk Dünyası’nın diğer coğrafyalarında da büyük bir ilgi görmektedir. 2018 yılının aralık ayında, Türklüğün bu büyük ve önemli eserinin yeni bir nüshası bulunmuştur. Eseri bulan, İran’ın Türkmensahra bölgesindeki Günbed şehrinde yaşayan Veli Muhammed Hoca adlı bir Türkmen aydınıdır.” Ahmet B. Ercilasun, “Dede Korkut’un Yeni Nüshası”, *Yeniçağ*, 17 Temmuz 2019. Ercilasun’un Dede Korkut’un yeni nüshasıyla ilgili makalesi için bk. Ahmet B. Ercilasun, “Yeni Dede Korkut Yazmasında Salur Kazan’ın Ejderhayı Öldürdüğü Boy”, ed. Fikret Turan, Özcan Tabaklar, *Doğumunun 120. Yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Hatıra Kitabı*, İstanbul, 2019, s. 296-305. Yazının devamında Yusuf Azmun, Metin Ekici ve İranlı dört Türk: Nasır Şahguli, Veliyullah Yakubi, Şahrüz Ak Atabay ve Dr. Sara Behzad tarafından bu yazmanın tıpkıbasımıyla birlikte yayımlandığı bilgisi verilmektedir. *Dede Korkut Kitabı*’nın bu yazması Metin Ekici tarafından [*Dede Korkut Kitabı, Türkistan / Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım)-Transkripsiyon Aktarma*] hazırlanmış Ötüken Neşriyat tarafından 2019 yılının haziran ayında İstanbul’da yayımlanmıştır. Bu yayımla ilgili Fazıl Özdamar aynı yıl bir tanıtım yazısı kaleme almıştır (*Millî Folklor*, 2019, Yıl 31, Sayı 123, s. 205-209). Son olarak Günbed yazmasının kapsamlı neşri Sadettin Özçelik (2021) tarafından hazırlanmış [*Dede Korkut -Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznâmesi (Giriş-İnceleme-Notlar-Metin-Diliçi Çeviri-Dizinler)*] ve bu çalışma TDK tarafından tıpkıbasımıyla birlikte yayımlanmıştır.

⁷ <https://www.yenisafak.com/hayat/dede-korkut-bu-defa-bursada-3770552> Haberin devamında sayfaları karışık hâlde ciltlenen 120 varaklık bu yazmada 12 hikâyenin yer aldığı, Dresden nüshasıyla büyük benzerlikler taşıdığı, 16. yüzyılda yazıldığı ve hareketli çok değerli bir metin olduğu ifade edilmektedir. E. Ersoy’un bizimle paylaştığı bir sahife ve *Yeni Şafak* gazetesindeki haberde yer alan yazmanın başka bir sahifesi ekler bölümünde sunulmuştur. Bursa müzesi yetkililerinden eserin demirbaş numarası (Muradiye Kur’an ve El Yazmaları Müzesi, nu. KU00249) ve fiziki özelliklerine dair şifahi bilgi alınmış ancak restore edilmekte olduğu için eserin tıpkıbasımının tamamını elde edilememiştir. Yetkililer bu nüshanın tıpkıbasımının yakında yayımlanacağı bilgisini paylaşmışlardır. Dede Korkut’un

Dresden yazma nüshasını ilk önce H.O. Fleischer tanıtmış (Dresden 1831, no. 86), nüshaların tavsif ve karşılaştırılması Muharrem Ergin (1997, s. 64-70) ve Orhan Şaik Gökyay (1973, s. II-V) tarafından etraflıca yapılmıştır.

Oğuzların destanî hayatını anlatan on iki hikâyeden meydana gelen *Dede Korkut Kitabı*'nın iki nüshası vardır. *Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* başlığını taşıyan Dresden nüshası 1815'te F. von Diez tarafından bulunmuştur. Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde Fleischer külliyyatı arasında bulunan eser (nr. 86) pek güzel olmayan bir nesihle yazılmış olup her sayfada on üç satır vardır, metin bazı kelimeler dışında harekesizdir. Hikâyelerin başlıkları, hikâyeler ve manzum parçalar birbirinden ayrılmadan bir bütün olarak yazılmıştır. Dresden yazmasının Diez tarafından istinsah edilen nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ndedir (nr. 203). İtalyan Türkolog'u Ettore Rossi, Vatikan Kütüphanesi'nde bulunduğu eserin ikinci nüshasını (nr. 102) "Un nouvo manoscritto del 'Kitab-i Dede Qorqut'" adlı makalesiyle tanıtmış (Estratto della Rivista Degli Studi Orientali, XXV, 34-43) ve daha sonra bir inceleme ile birlikte yayımlamıştır (Dede Qorqut, Vatikan 1952) (Gökyay, *DİA* 1994, C 9, s. 78).

Daşdemir, "Dedem Korkut Kitabı (Genel Değerlendirme)" (Daşdemir, 2010, s. 67-90)." başlıklı makalesinde kendi hazırladığı doktora tezi (Daşdemir, 2020, s. (3-4). başta olmak üzere Gökyay, Ergin ve Sakaoğlu'nun "Dede Korkut Kitabı" yayınlarını referans alarak Dresden nüshası hakkındaki genel değerlendirmesini şöyle yapmıştır:

Dresden Krallık Kütüphanesi'nde Fleischer Külliyyatı arasında 86 numarada kayıtlı olan yazma, H. O. FLEISCHER tarafından bulunmuştur. Fakat onu ilk kez bilim dünyasına tanıtan (1815 yılında) H. F. von DIEZ olmuştur. Nesihle yazılmış olan nüsha 153 yapraktır. Birkaç istisna dışında harekesizdir. Kapağının ortasında "kitâb-ı Dedem Korkut 'alâ lisân-ı tâife-i Oğuzân" unvanı, bunun altında stilize edilmiş bir yazı, sağ üst köşesinde "tārīḥ-i vefât-ı 'Oşmân sene 993" kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtların dışında kapakta kitapla ilişkisi olmayan birtakım başka yazılar da vardır. Her sayfada 13 satır vardır. Metnin içine ne anlama geldiği henüz tam olarak anlaşılabilen birtakım küçük dairecikler serpiştirilmiştir. Bazı kelimeler ve başlıklar fark edilecek biçimde kalın yazı ile yazılmış olmakla birlikte gerek başlıklar gerek metnin manzum ve mensur kısımları birbirinden ayrılmaksızın yazılmıştır. Kelimelerin imlâsı birçok yerde tutarsız, bazı yerlerde de yanlıştır. Nüsha bir giriş ve 12 "boy"dan oluşmaktadır. Yazmanın dili, gramer bakımından Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterir. Şivesi ise Azeri Türkçesine uyumaktadır (Daşdemir, 2010, s. 68).

yenî nüshasını tanıtan değerli meslektaşımız Prof. Dr. Ersen Ersoy'u tekrar tebrik eder ona ve müze yetkililerine teşekkür ederiz.

Muharrem Ergin'in "Bunlardan başka kapakta kitapla ilgisi olmayan başka karalamalar da vardır." ve "Metnin başladığı yaprağın a yüzü de yine türlü karalamalarla doludur." (1997, s. 65) diye belirttiği "karalamalar" ve bu kayda istinaden adı geçen makalede "Bu kayıtların dışında kapakta kitapla ilişkisi olmayan birtakım başka yazılar da vardır." denilen yazılar dikkatimizi çekmekte ve temelde bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Dresden nüshasındaki metin dışı kayıtlar üzerine kapsamlı araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Bunlardan biri Mustafa S. Kaçalın tarafından yapılmıştır. Yazar önce konuyla ilgili milletlerarası toplantıda "1300. Yılında Oğuz'un Destanı Dede Korkut (İstanbul, 5 Aralık 1999)" başlıklı bir tebliğ sunmuş, bu bildiri [*Türk Dilleri Araştırmaları*, 14(2004): 127-132] yayımlanmıştır. Bu yazı son olarak aynı yazar tarafından *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı* adlı kitapta da yer almıştır (Kaçalın 2017, s. 21-26). M. S. Kaçalın, "Kitāb-ı Dedem Korkud 'alā lisāni t̄ai'fe-yi Oğuzān'da Metin Dışı Kayıtlar" başlıklı bu yazının baş kısmında "Tokat-Niksar'dan Almanya'nın Dresden Kütüphanesine giden yazmada, üzerinde durulmağa gerek duyulmadığını sandığımız metin dışı kayıtlar, fotoğraftan okunabildiğince sunulmaya çalışılacaktır. Bu konunun bir kısmına daha önce Hüseyin Cahit Öztelli tarafından değinilmişti." (2007, s. 21) açıklamasını yaptıktan sonra iç kapaktan başlayarak metin dışı tüm kayıtları okumuştur. Ancak "...t̄anī zeylinde ... / ... fāyidelidir yazıldı." ve "katabahu 'abdur'-rahīm bin faruḥ..." ve "Nedür ol insden toğsa oğlan" gibi metin dışı kayıtlarda eksik / yanlış okumalar; "fī külli kabadin ḥarrā acru: Her karaciğer taşıyana yardım etmek sevaptır" gibi anlaşılmaz veya eksik bir tercüme göze takılmaktadır.

Dede Korkut nüshalarındaki metin dışı kayıtlar üzerine daha kapsamlı çalışmalar Osman Fikri Sertkaya (2016, 2018, 2020) tarafından yapılmıştır. Sertkaya önce "Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan Nüshasının Latince, Arapça, Farsça ve Türkçe Metin Dışı Kayıtları", (*Türkologiya* 2016, 2, Bakı, s. 85-98) başlıklı bir makale kaleme almış daha sonra "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasının Türkçe, Latince, Farsça ve Arapça Metin Dışı Kayıtları", (*Türkologiya* 2018, 3, Bakı, s. 52-67) başlıklı bir makale daha yazmıştır. Son makalenin özetinde: "Bu yazımda ise Dresden yazmasının tarih kayıtları başta olmak üzere 15 kaydı veriyorum. Bu kayıtlar tarih kayıtları, Türkçe, Arapça, Farsça beyitler, dörtlükler, ilaç reçeteleri, baht açma duası, Hazret-i peygamberin 18 hadisi ile 6 beyitlik bir lügatdan [lügaz] ibarettir. Böylece *Kitabi-Dede Korkud*'un Dresden nüshasındaki metinden kenarkayıtlar açıklığa kavuşmuş olmaktadır." diyen yazar konuyla ilgili daha önceki çalışmalardaki yanlış okumaları tashih, eksikleri de tekmil ettiğini belirtmiştir. Sertkaya'nın bu yazıları bir arada tekrar yayımlanmıştır (Sertkaya, 2020, s. (15-28 / 29-44).

Sertkaya, “Ben de *Dede Korkut Kitabı*’nın Vatikan Yazmasındaki metin dışı 17 kaydı, *Türkolojiya*, 2016 / 2, s. 85-98 arasında ‘Dede Korkut Kitabı’нын Vatikan nüshasının Latince, Arapça, Farsça ve Türkçe metin dışı kayıtları’, başlığı ile yayımladım. Şimdi de Dresden yazmasında bulunan metin dışı 15 kaydı, ‘Dede Korkut Kitabı’нын Dresden nüshasının Türkçe, Latince, Arapça ve Farsça metin dışı kayıtları’, başlığı ile yine *Türkolojiya* dergisinde yayımlıyorum.” (s. 53) ifadelerinden sonra metin dışı kayıtlara değinen Orhan Şaik Gökyay (1938, s. I), Ettore Rossi (1952), Muharrem Ergin (1958, s. 64-65), Şamil Allahverdi Cemşidov (1965), Cahit Öztelli (1969), Samet Əlizadə (2000), Mustafa Sinan Kaçalın (2006-2008) gibi araştırmacıların görüşlerine yer vermiş ve Türkçe, Arapça ve Farsça metin dışı kayıtları yeniden yorumlayarak okumuştur.

Dresden nüshasının fiziksel özellikleri ve metin dışı kayıtları

Kapak: Ön ve arka kapak ciltli ve mıkleplidir.

Kapak içleri: Mülevven ebru desenlidir.

Asıl metin öncesindeki sahifeler⁸

1.Asıl metin öncesindeki iç kapak [Dresden, 1831, No. 86, s. +1]: Bu sahifede bir vefat tarihi, bir Türkçe beyit, kitap adı, bir Arapça dörtlük, bir Farsça mısra, bir dua, kütüphane mührü ve arşiv numarası vardır. Sağ üst köşede bir vefat tarihi yazılmıştır: *Tārīh-i vefāt-ı ‘Osmān Paşa’ sene 993 / 1585*¹⁰.

⁸ “Sayfa” yerine yazma eser terminolojisindeki “sahife” kullanımı tercih edilmiştir. El yazma eserlerin fiziksel özellikleri ve diğer yazma terimleri için bk. *Yazma Kitaplar*, (Hazırlayanlar) Niyazi Ünver, Dursun Kaya (17 Şubat 2005). Çevrim içi: <http://www.yazmalar.org/elyazmaciligimiz.php#okutuphaneleri>

⁹ Osman Paşa (öl. 993 / 1585), Osmanlı padişahı III. Murad’ın padişahlığı döneminde (1574-1594) görev yapan ve Özdemiroğlu lakabıyla bilinen Osmanlı veziriazamıdır. İlk yaptığı görevlerden biri emir-i hacıktır. Gürcistan ve Dağıstan bölgesinde Safevilerle, Yemen’de Yezdilerle mücadele etmiştir. Diyarbakır’da vefat ettiği veya naaşının oraya nakledildiği anlaşılan Osman Paşa’nın türbesi Anadolu Türk mimarisinin en güzel örneklerinden biri olup Fatih Paşa (Kurşunlu) Camii haziresindedir. Kemal Çiçek, “Osman Paşa, Özdemiroğlu”, *DİA* (2007), C 33, s. 471-473; M. Baha Tanman, “Fâtih Paşa Camii”, *DİA* (1995), C 12, s. 251-242.

¹⁰ Bu tarih, 993/1585’te vefat eden ve Fatih Paşa Câmisi (Diyarbakır) haziresindeki türbede metfun olan Özdemir-zâde Osman Paşa’nın ölüm tarihidir. Türbe kapısı üzerinde yer alan ve toplam beş beyit olan bir Türkçe tarih kıtası Osman Paşa için yazılmıştır. Şairi bilinmeyen bu şiir türbe kapısı üzerindeki kitabede hâlen mevcuttur. Osman Paşa’nın ölüm tarihini içeren tarih kıtası şudur:

Mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün fe ‘ülün

[• — — — / • — — — / • — —]

Budur Sultân Murâd Han ’ın vezîri

Sol üst köşede Türkçe bir beyit yazılmıştır:

Fā 'ilātün / Fā 'ilātün / Fā 'ilün

Bī-te'ennī eyleme efkârını

'Ākıbet fāsîd ider bāzârını

[*Fikirlerini düşünerek söyle (işlerini etraflıca düşünmeden yapma), sonra pazarın bozulur, her şeyi kaybedersin.*]

Sahife ortasında kitap adı yazılmıştır. Altında kitap sahibinin imzası vardır:

Kitāb-ı Dedem Korkud 'alā lisān-ı t̄ā 'ife-i Oğuzān¹¹

[*Oğuz halklarının dilinden Dedem Korkud kitabı*]

(*şāhibu'l-kitāb 'Abdurrahīm b. Ferruḥ Kedḥudā*)¹²

Altında (sağda) yazılan Farsça bir mısra öncesinde *Maḥabbet-nāme* “*āḥi-rinde*”¹³ yazılmışdır [Muhabbet-nāme sonunda yazılmıştır] notu vardır:

*Ki feth oldı elinde mülk-i Şîrvân
Yedi yıl terk-i taht itdi elinden
Hudâbende Muhammed Şâh-ı İrân
Tatar Han âsi oldu Pâdişâha
Anun ref'i olındı buna fermân
Koyup Şîrvân'ı gitti âsi Han'a
Kesüp başın yerine dikdi bir hân
Dönüp Tebrîz'i aldı oldı târîh
Cihânda nâm koydı göçdi Osmân (993 / 1585)*

¹¹ “Oğuz taifesinin lisânı üzre Dedem Korkud’un kitabı”. Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmaların çoğunda Farsça kaideye göre okunan / yazılan bu başlık Arapça gramer kaidesine göre “Kitābu Dedem Korkud ‘alā lisān-ı t̄ā’ife-i Oğuzān” şeklinde de okunabilir. Bazı Azeri Dede Korkut araştırmacıları ikinci okunuşu tercih etmiştir. bk. Şamil Allahverdi Oğlu Cemşidov, *Kitābı Dedem Qorqud ala lisane tayifei Oguzan* (Bakı 1995), A. Annannurov-T. Guzuçiyev, *Kitābı Dedem Gorkud ala lisānı tayfanı Oguzan* (Aşgabat 1995). Yurt içi ve yurt dışında yayımlanan Dresden nüshası eser adları ve kısaltmaları için bk. Sertkaya, 2004, s. 133-134.

¹² Araştırmacıların, “‘Abd an-Nür ibn Farah Kethudā; Ketebehu Kethudā Abdurrahim bin Ferruh Şānehullah; Ketebehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudā Şānehullah; Şāhib Ketebehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudā, Şāhibu'l-kitāb ‘Abdu'r-raḥim bin Ferruḥ Kethudā; katabahu ‘abdu'r-raḥim bin faruḥ kat-ḥudā şānahu'llah; şāhib-i kitāb / ‘abdu'llah / bin ferruḥ / ... şekillerinde okudukları kayıt son olarak Sertkaya (2018, s. 58) tarafından “şāhibu'l-kitāb ‘Abdurrahīm b. Ferruḥ Kedḥudā” [Kitabın sahibi Kethudā Abdurrahīm bin Ferruḥ] şeklinde okunmuştur.

¹³ Muharrem Ergin bu kelimeyi “ağzında” okumuştur. “*Muhabbetnāme ağzında yazılmıştır.*” (Ergin, 1997, s. 65). Sertkaya (2018) ise “muḥabbet-nāme āḥirin yazılmışdır [Muhabbet-nāme en sonunda yazılmıştır]” şeklinde okumuştur.

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

بادا همیشه رفعت تو همچو آفتاب | “Bādā hemīše rif‘at-i tū hem-çū āftāb”¹⁴

Altında (solda) bazı ayetlerden iktibas yapılarak Arapça bir dörtlük yazılmıştır:

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

*Merace'l-bahreyni dem'ī kāde en yeltekiyān*¹⁵

*Beynehüm min 'azmi bābī berzahun lā yebğiyan*¹⁶

*Hākezā tebkī 'uyūnī lem tezel naḍḍāhatān*¹⁷

*Keyfe lā ebkī ve ḥubbī cennetāhü cennetān*¹⁸

Altında (ortada) Arapça bir tılsım ve dua kaydı vardır: *Beş vakt namaz akabince okıya Mekke ve Medine'de vefāt ide ve şehadet müyesser ola İn-şā'allāhu Te'ālā*¹⁹:

اللهم ارزقنا بشهادة في سبيلك و اجعل موتي في بلدة نبيك عليه السلام²⁰

Ortada kütüphane mührü, en altta ise kütüphanenin arşiv numarası vardır: Msc. Dresd. Ea. 86.

2.İç kapak arkası [Dresden, 1831, No. 86, s. +2]: Bu sahifede talik ve celi talik hatla aynı Farsça beyit tekraren yazılmıştır.²¹

¹⁴ “Senin yükselişin (makamın) daima güneş gibi olsun.”

¹⁵ “Gözyaşlarım durmadan akıyor ve neredeyse iki denizin birbirine kavuşması gibi kavuşuyordu.” ﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ﴾ Rahmân 55 / 19. “(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar.” Mealindeki ayete telmih vardır. (Not: Bütün ayet mealleri <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> ve <https://www.kuranmeali.com/index.php> web adresinden alınmış, her dipnotta ayrıca belirtilmemiştir.)

¹⁶ “Fakat aralarında burun kemiğinden bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.” ﴿بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ﴾ Rahmân 55 / 20. “(Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.” Mealindeki ayete telmih vardır.

¹⁷ “Hakeza iki gözüm kaynayan iki pınar gibi coşuyordu.” ﴿فِيهِمَا عَيْنَانِ تَضَاحَتَانِ﴾ Rahmân 55 / 66. “İçlerinde kaynayan iki pınar vardır.” Mealindeki ayete telmih vardır.

¹⁸ “Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır.” müjdesi karşısında gözlerim nasıl ağlamsın, nasıl sevinmesin.” ﴿وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ﴾ Rahmân 55 / 62. “Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır.” Mealindeki ayete telmih vardır.

¹⁹ “Kim bu duayı beş vakit namaz ahirinde okursa Mekke ve Medine’de vefat eder ve ona şehadet nasip olur, Allah’ın izniyle.”

²⁰ “Allah’ım! Bizi senin yolunda şehadetle şerefendir. Ve mevtimizi kutlu Nebi’nin (as.) beldesinde nasip eyle.”

²¹ Yazıcı tarafından birinci beytin sonunda yanlış yazılan دارت kelimesi tekrar yazılan ikinci beytin sonunda anlama muvafık olarak دارد şeklinde düzeltilmiştir.

Fe 'ilātūn / Mefā 'ilūn / Fe 'ilūn

بهنر کوش زانکه در عالم ادب آن راست کو هنر دارد ²²	Be-hüner kûş zanki der- 'âlem Edeb ânra' 'st k' ū hüner dâred (Laedri)
---	--

3. Asıl metin arkası zahriye sahifesi [Dresden, 1831, No. 86, s. +3]: Bu sahifede bir ilaç tarifi, bir kelam-ı kibar, bir dua, ayet iktibasları ve hadisler vardır. Sahifenin üst ortasına öksürük ilacı tarifi yazılmıştır:

*'Irķ-ı sūs²³, persiyavuşan²⁴, zūfā²⁵ bu eczālar berāber alına meşelā birer akçalık alına. Bir kimesne sū 'al' e²⁶ mübtelā olsa bu eczāları bir çölmek (çömlük) içine koyup şuyla kaynadup sabāh ve ahşāmda birer fincan içe amma kahve gibi ısıcaķ içe. Biizni 'llāhi te 'ālā şifā bula.*²⁷

Solda Arapça bir kelam-ı kibar yazılmıştır:²⁸

التوفيق اعانة الله تعالى لعبد علي امر يحبه و يرضاه ²⁸	et-Tevfīku i 'ānetu' llāhi te 'ālā li 'abdin 'alā emrin yuħibbuhū ve yerdāhu
--	---

Altında bir tılsım ve dua ayetleri yazılmıştır: *Bāb: Bir kimesneniñ bahtı bağlanup açılmasa bu āyetleri 480 kere üzerine okıya bahtı açıla. Biizni 'llāhi te 'ālā.*²⁹

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾³⁰

²² “Sanat, marifet sahibi olmaya çalış; zira dünyada edep (fazilet) sanat sahibi olanındır.” Farsça kayıtların tercümesi Prof. Dr. Süleyman Çaldak tarafından kontrol edilmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

²³ Meyan kökü: Fasulyegillerden, 30-60 santimetre yüksekliğinde, tüysü yapraklı, mavimsi, mor çiçekli, tatlı olan toprak altı bölümleri hekimlikte ve serinletici içeceklerin yapımında kullanılan, çok yıllık otsu bir bitki, meyan (I) (*Glycyrrhiza glabra*) (Türkçe Sözlük).

²⁴ Çukurova halk ağzında periyavşan: Yavşan otu, *veronica* denilen ve kaynamış suyu ağrılara ilaç olarak kullanılan bir bitki (Derleme Sözlüğü).

²⁵ Zufa / zofa: (İbr.) Çördük otu. *Hyssopus* (Kubbealtı Lugati).

²⁶ Sū 'āl: öksürük. (Kubbealtı Lugati).

²⁷ “Meyan kökü, periyavşan, çördük otu bu eczalar beraber birer akça alına. Bir kimse öksürüğe müptela olsa bu eczaları bir çömlük içine koyup su ile kaynata. Sabah ve akşamleyin bir fincan içe, amma kahve gibi sıcak içe. Allah'ın izniyle şifa bulur.”

²⁸ Tevfik, Allah Teâlâ'nın kulların fiillerini sevdiği ve razı olduğu şeye uygun kılmasıdır. Bu söz “Allah'ın isyankâr kullarından yardımını kesmesi” anlamındaki huzlân'ın karşıtıdır.

²⁹ “Bir kimsenin bahtı bağlanıp açılmasa bu ayetleri 480 kerre kendi üzerine okuya, bahtı açılır. Allah'ın izniyle.” Burada *Kur 'ân-ı Kerim*'den sonu *el-fâtiħin, el-gâfirin, er-râhimin, er-râziķin* gibi secili biten ayetler kısmen iktibas edilmiştir. Burada iktibas edilen ayetlerin aslı Arabi harflerle yazılmış ve mealleri dipnotta verilmiştir.

³⁰ “Rahman ve Rahman olan Allah'ın adıyla.” (*Kur 'ân-ı Kerim*'de her surenin başında 114 defa tekrar eden ayet)

﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ﴾³¹

﴿فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾³²

﴿وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾³³

﴿وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾³⁴

Altındaki dokuz satırda³⁵ toplam 18 hadis-i şerif³⁶ vardır:

1. Hadis	الْعُلَمَاءُ أُمَّنَاءُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ ³⁷	el-‘ulemā’u ümenā’ullāhi ‘alā halkihī
2. Hadis	رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ ³⁸	Re’sü’l-ḥikmeti meḥāfetu’llāhi
3. Hadis	الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ ³⁹	el-Cennetü taḥte aḳdāmi’l-ümmehāti
4. Hadis	الْجَنَّةُ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ ⁴⁰	el-Cennetü taḥte zıllāli’s-süyüfi

³¹ “Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.” Arâf 7 / 89.

³² “Ey Rabbimiz! Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın.” Arâf 7 / 155.

³³ “Ey Rabbimiz! Bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın.” Mü’minün 23 / 109.

³⁴ “Ey Rabbimiz! Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırıcıların en hayırlısısın.” Mâ’ide 5 / 114.

³⁵ O. F. Sertkaya, bu hadislerin üç sütun hâlinde yazıldığını, birinci sütunda dokuz, ikinci sütunda beş, üçüncü sütunda üç ve son sütunda bir hadis olmak üzere toplam on sekiz hadis olduğunu tespit etmiştir. (Sertkaya, 2018, s. 62-64). Yazar, hadisleri transkribe ederek ve anlamlarını da altına yazmak suretiyle ortaya koymuştur. Bize göre bu hadisleri anlamlarına göre sütunlar hâlinde değil satırlar hâlinde okumak ve tasnif etmek daha doğru olacaktır. Ayrıca altıncı sırada yer alan ve bizim “Her zorlukta insan için münasip bir sevap vardır” anlamı verdiğimiz hadis, daha önceki çalışmalarda “Her karaciğer taşıyana yardım etmek sevaptır” (Kaçalın, 2017, s. 21) ve “Her münasib hilede mükâfat vardır.” (Sertkaya, 2018, s. 63) şeklinde tercüme edilmiştir.

³⁶ Burada yazılı olan on sekiz hadis-i şerifin mealleri tek tek verilmiş ve kaynakları tespit edilip yazılmıştır. Bunların hepsi tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer el-Kudâî (öl. 454/1062) olan hadis âlimi Kudâî’nin *Şihâbu’l-ahbâr (Müsnedü’ş-şihâb)* adlı eserinin birinci cildinde mevcuttur. Ancak başında Peygamber (as.)’dan rivayet edildiği yazılı olan on dokuzuncu sözün hadis-i şerif olarak tam ibaresi ve kaynağı tespit edilememiştir.

³⁷ “Âlimler, Allah’ın yarattıklarına vekilleridir.” Kudâî, Müsnedü’ş-şihâb, C 1, s. 100 (115). (Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer el-Kudâî, Müsnedü’ş-şihâb, thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi, Beyrut 1407/1986). <https://lib.efatwa.ir/42212/1/33>

³⁸ “Hikmetin başı Allah korkusudur.” Kudâî, Müsnedü’ş-şihâb, C 1, s. 100 (115)

³⁹ “Cennet anaların ayakları altındadır.” Kudâî, Müsnedü’ş-şihâb, C 1, s. 102 (119)

⁴⁰ “Cennet kılıçların gölgeleri altındadır.” Kudâî, Müsnedü’ş-şihâb, C 1, s. 102 (118); Buhârî, 2818; Müslim, 1742; Tirmizî, 1659

5. Hadis	الْحَنَّةُ دَارُ الْأَسْحَابِ ⁴¹	el-Cennetü dârü'l-esîhiyâ' i
6. Hadis	فِي كُلِّ كَبِدٍ خَرَى أُجْرٌ ⁴²	fî külli kebedin harrâ ecrun
7. Hadis	الدُّعَاءُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ لَا يَرُدُّ ⁴³	ed-Du'âu beyne'l-ezâni ve'l-iqâmeti lâ yüraddü
8. Hadis	الْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ ⁴⁴	el-Mü'minü ahu'l-mü'mini
9. Hadis	الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ ⁴⁵	el-Mü'minü mir'ätü'l-mü'mini
10. Hadis	الْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَدِمَائِهِمْ ⁴⁶	el-Mü'minü men eminehü'n-nâsü 'alâ emvâlihîm ve enfüsîhîm ve dimâ'ihîm
11. Hadis	الشِّتَاءُ رَيْبُ الْمُؤْمِنِ ⁴⁷	eş-Şitâ'ü rebî'u'l-mü'mini
12. Hadis	الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ ⁴⁸	ed-Du'âu silâhu'l-mü'mini
13. Hadis	هَدِيَّتُهُ إِلَى اللَّهِ إِلَى الْمُؤْمِنِ السَّائِلِ عَلَى بَابِهِ ⁴⁹	Hediyyetü'llâhi li'l-mü'mini's-sâ'ilü 'alâ bâbihî
14. Hadis	تُحْفَةُ الْمُؤْمِنِ الْمَوْتُ ⁵⁰	Tuḥfetü'l-mü'mini el-mevtü
15. Hadis	شَرَفُ الْمُؤْمِنِ قِيَامُهُ بِاللَّيْلِ، وَعِزُّهُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ ⁵¹	Şerefü'l-mü'mini kıyâmuhü bi'l-leyli ve 'izzühü istignâ'ühü 'ani'n-nâsi

⁴¹ Cennet cömertlerin yurduudur." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 100 (117).

⁴² "Her zorlukta insan için münasip bir sevap vardır." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 99 (114); Taberânî, Mucemu'l-kebîr, 284, 6598.

⁴³ "Ezan ve kâmet arasındaki duâ reddedilmez." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 103 (120).

⁴⁴ "Mümin müminin kardeşidir." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 102 (126); Müslim, 1414; Taberânî, Mucemu'l-kebîr, 873.

⁴⁵ "Mümin müminin aynasıdır." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 102 (126).

⁴⁶ "Mümin insanların mallarını, nefislerini ve kanlarını ona emanet edebileceği güvenilir kimsedir." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 110 (132); Tirmizî, 1621, 2627.

⁴⁷ "Kış ayı mümin için bahardır." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 116 (142).

⁴⁸ "Dua müminin silahıdır." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 116 (143); Zehebî, Mîzânü'l-i'tidâl, C 3, s. 513.

⁴⁹ "Müminin kapısına gelen dilenci Allah'ın armağanıdır." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 120 (149); Süyûtî, Dürrü'l-mensûr, C 2, s. 150.

⁵⁰ "Ölüm mümin için tuhfe (hediyedir)." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 120 (149); İbn Hacer el-Askalânî, Mişkâtü'l-Misbâh, C 2, s. 183.

⁵¹ "Gece ibadeti müminin şerefi, insanlardan istignası ise onun izzetidir." Kudâî, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 121 (151); Şevkânî, Fevâidü'l-mecmûa, 33.

16. Hadis	الإِيمَانُ نِصْفَانِ نِصْفٌ شُكْرٌ، وَنِصْفٌ صَبْرٌ ⁵²	el-Îmānū nısfāni: Nışfun şükürün ve nışfun şabrun
17. Hadis	الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ ⁵³	el-ḥayā'ü mine'l-îmāni
18. Hadis	الْعِلْمُ خَلِيلُ الْمُؤْمِنِ، وَالْحِلْمُ وَزِيرُهُ، وَالْعَقْلُ دُلَيْلُهُ، وَالْعَمَلُ قَائِدُهُ، وَالرِّفْقُ وَالْإِدَّةُ ⁵⁴	El- 'ilmu ḥalîlü'l-mü'mini, el- 'aqlu delîlühü, ve'l-ḥilmu vezîruhü, er-rıfku vâlîdühü

روي ان النبي عليه الصلوة و السلام قال لحسان بن ثابت شعراء الاسلام تحت لوائك في الجنة و شعراء الكافر تحت لواء امرئ القيس في النار⁵⁵

4. Asıl metin (giriş) sahifeleri [Dresden, 1831, No. 86, s. 1]: Birinci sahifede ser-levha ve başlık yoktur. Bundan sonraki diğer sahifelerde olduğu gibi metnin çevresi kırmızı tek çizgi ile çerçevelenmiştir. Metin بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ile başlamaktadır:

Baş: *Bismillāhirrahmānirrahīm vebihī neste'in. Resūl 'aleyhi's-selām zamānına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er çopdı. Oğuz'ıuñ evvel kişi, tamām bilicisiydi. Ne dirse olurdı. Gā'ibden dürlü haber söylerdi...* [Dresden, 1831, No. 86, s. 1].

Metin kısmı toplam 152 yaprak, 303 sahife olan Dresden yazma nüshasının birinci sahifesi on iki, diğerleri on üç satırdır. Nesih hatla yazılmıştır. Birinci sahifede sağ üst köşeye 1, ikinci sahifede sol üst köşeye 2, Arabi rakamla sahife numaraları verilmiş ve numaralar sırayla devam etmitir. Daha sonra sahifeleri numaralandıran kişi birinci yaprağı Avrupalı rakamla 3a'dan başlatmak suretiyle sonuna kadar yeniden numaralandırmıştır. Diğer yaprağa geçişi ifade eden reddade veya çoban denilen sonraki sahifenin ilk kelimesi birinci sahifenin altına yazılmıştır. Yaprak esasına göre numaralandırılmış yazmalar-

⁵² “İman iki nısf (yarım)'tır. Yarısı sabır, diğer yarısı şükürdür.” Kudâi, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 127 (159); Elbânî, Zaifü'l-câmi, 2310.

⁵³ “Hayâ imandandır.” Kudâi, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 124 (156); Buhârî, 24; Müslim, 59.

⁵⁴ “İlim müminin halîli (dostu)'dur. Akıl onun delili, hilm veziri, rıfk da babasıdır.” Kudâi, Müsnedü'ş-şihâb, C 1, s. 122 (132); Elbânî, Silsiletü's-sahiha, 2379.

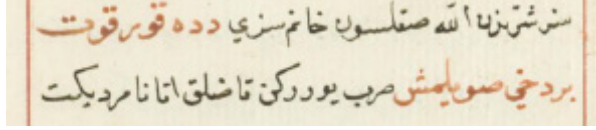
⁵⁵ Peygamber efendimize atfedilerek O'nun Hassân b. Sâbit'e şöyle dediği söylenmektedir: “İslâm şairleri cennette senin sancağının altında, kâfir şairler ise cehennemde İmruülkays'ın sancağı altındadır.” Bu sözün hadis kaynaklarında yer almadığı ancak sadece امرؤ القيس صاحب لواء الشغراء إلى النار “Şairler sancağının sahibi olan İmruülkays'ın yeri cehennemdir.” (İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, C 2, s. 218; Elbânî, Silsiletü's-za'ife, 2930) kısmının benzerlik ihtiva ettiği ve zayıf hadisler sınıfında yer aldığı görülmektedir. Hassân b. Sâbit: Tam adı Ebû'l-Velîd (Ebû Abdîrrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (öl. 60 / 680 [?]) olan ve Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahâbidir. Hüseyin Elmali, “Hassân b. Sâbit”, DİA (1997), 16 / 399-402. İmruülkays b. Hucr: Tam adı Ebû Vehb (Ebû'l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkili'l-Mürâr (öl. 540 dolayları) olan Cähiliye devrinin tanınmış Arap şairidir. Ahmet Savran, “İmruülkays b. Hucr”, DİA (2000), 22 / 237-238.

da besmele ve geçiş kelimesinin yazılı bulunduğu bu sahife b yüzü kabul edildiği hâlde Dresden nüshasını numaralandıran kişinin ilk sahifeyi neden 3a ile başlattığı anlaşılammıştır. Buna istinaden çoğu Dede Korkut araştırmacısı da asıl metnin başladığı ilk sahifeyi 3a'dan başlatmak suretiyle metni numaralandırmış ve yayımlamışlardır.⁵⁶

Her sahifede geliş güzel konulmuş olan noktalardan ilk sahifede on iki adet kırmızı nokta dikkat çekmektedir. Nokta ve virgüle benzeyen, metinde tekli ve üçlü olarak karşımıza çıkan bu iri kırmızı noktalar son sahifede oldukça fazladır. Yeni ortaya çıkan Bursa nüshasında bu kırmızı noktalar daha belirgin ve yerli yerindedir.

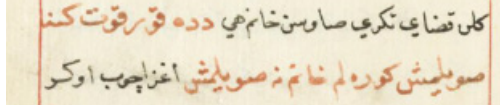

5. Soylama başlıkları: Nesih hatla yazılan metin genelde harekesizdir. Girişteki soylama ve bazı cümleler ile hikâye başlıkları ve içindeki bazı kelimeler kırmızı, kalın yazıyla vurgulu ve büyük yazılmıştır. Yazmanın mukaddimesinde Dede Korkut dilinden söylenmiş veciz sözler vardır. Girişin sonunda karılar; dolduran top, solduran sop, evin dayacağı ve ne yönden baksan bayağı olarak dört bölümde sınıflandırılmıştır. Girişteki vurgulu cümleler:

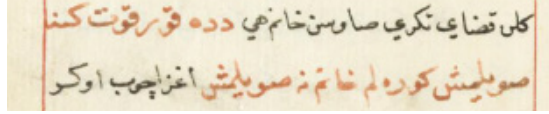

⁵⁶ Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten (Haz.), *Dede Korkut Oğuznameleri*, YKY, İstanbul 2001, s. 29; Sadettin Özçelik, *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*, TDK, Ankara 2016, s. 10. Bu iki yayından önce O. Ş. Gökyay (İstanbul 1973), nüshayı yaprak esasına göre numaralandırmıştır. Gökyay'a göre eser toplam 152 yapraktır. M. Ergin (Ankara 1997), yaprak ve sahife esasına göre ayrı ayrı numara vermiştir. Ergin, zahriyye sahifesinin devamı olarak, asıl metnin ilk sahifesini iki ile başlatmış 2-304 ve tek tek; ayrıca üçle başlatmış ve 3-154 şeklinde iki sahifede bir numara vererek numaralandırmıştır. Cildin sonuna da “*Dresden nüshası faksimilesindeki 1-154 numaraları faksimilenin, 1-304 numaraları ise metnin sahife numaralarıdır.*” şeklinde bir not eklemiştir. M. S. Kaçalın (2017) Ergin’in yöntemiyle “[2] 3a” şeklinde hem sahife hem de yaprak numarası vermek suretiyle metni oluşturmuştur. Özçelik (2005, 2016), yaptığı mukayeseli Dede Korkut çalışmasında Ergin ve Gökyay’ın çalışmalarındaki yaprak / sahife numaralarını da istimal etmek suretiyle birinci yaprağı “Drs.3a, ME2, OŞG 1.1.” şeklinde numaralandırmıştır. Böylece aynı nüshanın üç farklı sayfa numarası oluşmuştur. Görüldüğü gibi metnin sayfa numaralarında nüshayı sonradan 3a’dan başlatarak numaralandıran kişiden kaynaklı bir karmaşa göze çarpmaktadır. Bu karmaşa ve ikiliği ortadan kaldırmak için metin öncesindeki sahifeleri ayrıca numaralandırıp asıl metnin başladığı “Besmele” sahifesini birle başlatarak “1-303” şeklinde tek tek numaralandırmak yeterli olacaktır. Zaten müstensih veya nüshayı ilk inceleyen kişi asıl metni birden başlatmak suretiyle Arabi rakamlarla tek tek numaralandırmıştır. [(bk. Dresden, 1831, No. 86, s. 1-303.)] Yaprak esasına dayalı numara verilecekse besmele ve reddadeli yaprak 1b olmalıdır. Biz de incelememizde nüshadaki sahife esasına dayalı Arapça verilen numaraları esas aldık ve bu numaraları kullandık.

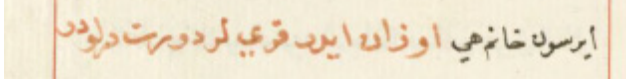
1. *Dede Korkut bir dağı şoylamış [Dresden, 1831, No. 86, s. 3]*

2. *Dede Korkut şoylamış görelüm hanum ne şoylamış [Dresden, 1831, No. 86, s. 4]*

3. *Dede Korkut gine şoylamış görelüm hanum ne şoylamış [Dresden, 1831, No. 86, s. 4]*

4. *Ozan aydur: Karılar dört dürlüdür... [Dresden, 1831, No. 86, s. 6]*

6. Asıl metin ve hikâye başlıkları: Asıl metin girişten sonra gelen hikâyelerle başlar. Hikâye başlıkları kırmızı ve vurgulu yazılmıştır. Bunlar: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han, Salur Kazanuñ Evi Yağmalandığı, Kam Boranuñ Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Beg Oğlu Uruz Begüñ Tutsak Olduğı, Duğa Koca Oğlu Deli Dumrul, Kañlı Koca Oğlu Kan Turalı, Kağılık Koca Oğlu Yegenek, Basat Depe Gözi Öldürdüğü, Begüñ Oğlu Emran Beg, Uşun Koca Oğlu Şekrek Beg, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı, İç Oğuz Taş Oğuz 'Āsī Olup Beyrek Öldüğü* şeklinde ad verilen toplam on iki hikâyedir. Hikâye başlıklarını açıklayan *boyını beyān ider; hanum hey* ifadeleri de yazıcı tarafından başlığa dâhil edilmiş ve vurgulu kırmızı yazıyla yazılmıştır.

Başlıklar Türkçedir. Gerek asıl metinde gerekse metin üzerinde yapılan bilimsel çalışmalarda başlıklardaki bir kelime (boyını) imla karmaşası dikkat çekmektedir. Yapılan bilimsel çalışma ve yayınlarda bu kelime üzerinde durulmuş (Gökyay 1973, Ergin 1997, Tezcan- Boeschoten 2001, Özçelik 2016⁵⁷, Kaçalin 2017⁵⁸) ve hemen tüm araştırmacılar başlıklardaki bu kelimenin *boyı / boyını* okunması gerektiği konusunda fikir birliğine varmıştır. Ancak yazıcının şaşırarak *bunu / boyı / toyı* şeklinde yazdığı bu kelime Vatikan yazmasında yoktur, Bursa nüshasında inceleyebildiğimiz bir başlıkta *boyını* şeklindedir.

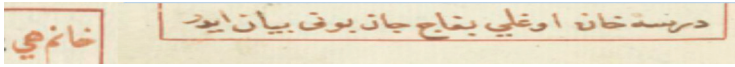
⁵⁷ Kitap tanıtımı için bk. Erdoğan Boz, *Belleten* (2017), 65 (1), s. 217-224. Ayrıca "Yazmaların Okunma Sorunları ve Dede Korkut Örneği" başlıklı makale için bk. Sadettin Özçelik, *Belleten*, 59 (2011-2), s. 63-96.

⁵⁸ Kitap tanıtımı için bk. Elçin İbrahimov (2017). Mustafa S. Kaçalin, Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı. Tanıtım yazısı, *Türkologiya*, No. 4, s. 80-83.

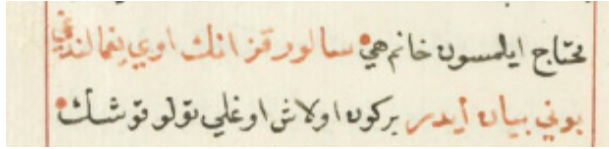

İmlası sırasıyla *buni*, *boyı* ve *toyı* şeklindeki kelimenin başlıklardaki bağlama göre *boyı* / *boyını* okunması gerektiğini belirtmiştik. Ancak 1. 4. 6. 12. hikâye başlıklarındaki *buni* ve 8. Hikâyedeki *toyı* imlası bu kelimenin başka bir anlama gelebileceğini akla getirmektedir.

Gökyay *boy*⁵⁹ kelimesini açıklarken *Dede Korkut kitabının Vatikan yazmasında 'boy' yerine 'hikâye' kelimesi geçer. E. Rossi 'boy' kelimesini 'hikâye', 'boy boyladı' deyimini de 'hikâye söyledi' diye çevirmiştir.* (1973, s. CCXXIII) notunu açıklamanın sonuna eklemiştir. Türkçe sözlüklerde “hikâye” anlamında hiç kullanılmayan kelime *boy boyladı* (özlü sözler söyledi) şeklinde birleşik kelime olarak ve sadece Dede Korkut hikâyelerindeki şekli referans verilerek geçmektedir. Kelime, başlıklarda açıkça görüldüğü gibi yedi yerde *buni*, dört yerde *boyı* / *boyını* ve bir yerde *toyı* şeklindedir. Vatikan nüshasında *Hikâyet / Hikâyet-i...* şeklinde başlayan altı başlıkta yer almayan bu kelimenin imlası Dresden nüshasındaki başlıklarda şöyledir:

1. DİRSE HAN OĞLI BOĞAÇ HAN⁶⁰ *buni* [boyını] beyân ider hanum hey [Dresden, 1831, No. 86, s. 8]

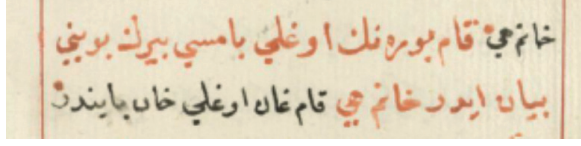

2. SALUR KAZANUŃ EVİ YAĞMALANDUĞI⁶¹ *buni* [boyı] beyân ider [Dresden, 1831, No. 86, s. 34]

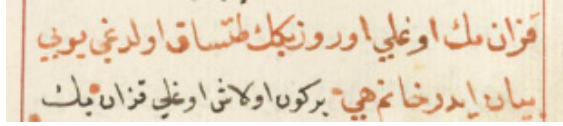
⁵⁹ Türkçe sözlüklerde *boy* kelimesinin anlamı şöyledir: Ortak bir atadan türediklerine inanılan toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk, kabile, klan. “Özlü, güzel sözler söyledi” anlamında kullanılan *boy boyladı*, *soy soyladı* özlü sözünde geçen bir söz. Bir aşiretin kollarından her biri. Dede Korkut'ta öykülerden her biri ("Boy boyladı, soy soyladı. Bu boy senin olsun dedi") biçimlerinde geçer). Bir halk öyküsünün değişik söylenişlerinden her biri. Köroğlu öyküsünün 24 boyu vardır. Azerbaycan Türkçesi: *boy* gâbilâ. <https://sozluk.gov.tr/>

⁶⁰ 1-Hikâyet-i Han Oğlu Boğaç Han, Vatikan Nüshası, s. 2.

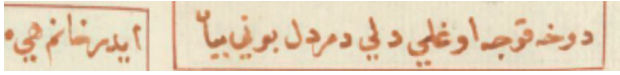
⁶¹ 3-Hikâyet Salur Kazanuñ evi yağmalandı, Vatikan Nüshası, s. 53.

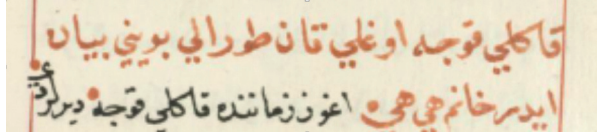
3. **ÇAM BÖRENÜN OĞLI BAMSİ BEYREK**⁶² bunı [boyını] beyân ider hanum hey [Dresden, 1831, No. 86, s. 65]

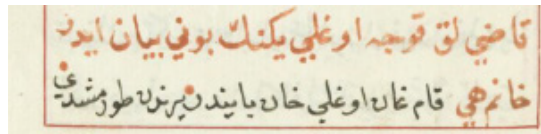
4. **ÇAZAN BEG OĞLI URUZ BEGÜN TÛTSAÇ OLDUĞI**⁶³ boyı beyân ider hanum hey [Dresden, 1831, No. 86, s. 121]

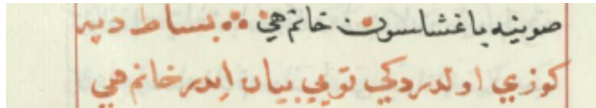
5. **DUHA KOCA OĞLI DELİ DUMRUL** bunı [boyını] beyân ider hanum hey [Dresden, 1831, No. 86, s. 153]

6. **KAÑLI KOCA OĞLI ÇAN TURALI** boyını beyân ider hanum hey [Dresden, 1831, No. 86, s. 169]

7. **KAĐILIK KOCA OĞLI YEGENEK**⁶⁴ bunı [boyını] beyân ider hanum hey [Dresden, 1831, No. 86, s. 200]

⁶² 2-Hikâyet-i Bamsî Beryik Bozatlı. Vatikan Nüshası, s. 20.

⁶³ 4-Hikâyet Çazan Begün Oğlu Uruz Han dutsaç olduğudur. Vatikan Nüshası, s. 68.

⁶⁴ 5-Hikâyet-i Çadılık Koca Oğlu Yegenek Beg. Vatikan Nüshası, s. 85.

8. BASAT DEPE GÖZİ ÖLDÜRDÜĞÜ toyı⁶⁵ [boyı] beyân ider hanum hey [Dresden, 1831, No. 86, s. 212]

بک اوغلی امرانک بوینی بیان ایدر

9. BEĞİŇ OĞLI EMRANUŇ [EMREN BEG] bunı [boyını] beyân ider [Dresden, 1831, No. 86, s. 234]

باغشلسون خانمهي اوشون قوجه اوغلي شکرک
بوینی بیان ایدر اغوز زمانده اوشون قوجه

10. UŞUN KOCA OĞLI ŞEKREK [SEGREK] boyını beyân ider [Dresden, 1831, No. 86, s. 253]

دینلردیدار کوز سوت خانمهي . سالور قران
طتساق اولوب اوغلي اروز چتر دغي بويي
بیان ایدر

11. SALUR KAZAN TUTSAK OLUP OĞLI URUZ ÇIKARDUĞU boyı beyân ider [Dresden, 1831, No. 86, s. 270]

مصطفا حرمیتینه بغشلسون خانمهي . ایچ
اغوزه طاش اغوز عاصي اولوب بیرک اولدی
بوینی بیان ایدر اوج اوق بوز اوق یغناق اولد

12. İÇ OĞUZA TAŞ OĞUZ 'ĀSĪ OLUP BEYREK ÖLDÜĞÜ⁶⁶ bunı [boyını]⁶⁷ beyân ider [Dresden, 1831, No. 86, s. 290]

⁶⁵ Yazıcının “şenlik, şölen, ziyafet” (TS, TDK) anlamına gelen *toy* kelimesini bu başlıkta (8. Hikâye) özellikle kullanmış olabileceği değerlendirilmektedir. Çünkü hikâyenin sonunda Basat'ın Tepegözü tepeleyip öldürmesi oba halkını sevince boğmuş, şenlik tertip edilmiş ve Dede Korkut gelip kopuz çalmıştır. Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü şenlik beyan edildiği için yazıcı *boyı beyân eder* yerine özellikle *toyı beyân eder* yazmış olabilir. (Dede Korkut hikâyeleri son olarak S. Özçelik tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bu hikâyenin sonuç bölümü için bk. Özçelik, 2022, s. 154).

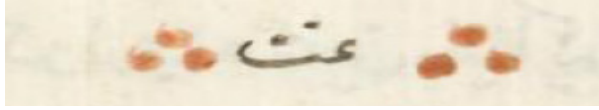
⁶⁶ 6-Hikâyet-i Taş Oğuz İç Oğuz 'āsī olup Beryik vefâtı. Vatikan Nüshası, s. 92.

⁶⁷ Dede Korkut'un Bursa nüshasını ilim âlemine tanıtan değerli meslektaşım Prof. Dr. Ersen Ersoy'un bizimle paylaştığı ve içerisinde 12. hikâyenin başlığının yer aldığı bir sahifede

Bağlama göre *boyı / boyını* anlamındaki bu kelimenin başlıklarda çoğullukla *bunı* ve bir yerde *toyı* şeklinde imla edilmesinin izaha muhtaç bir mesele olduğunu düşünmekteyiz.

7. Son sahife: ...*anañ yiri behişt olsun. Kādir seni nā-merde muhtāc itmesün. Ağ alnuñda biş kelime du 'ā kılduğ, kabül olsun. Āmīn. Āmīn diyenler dī-dār görsün. Yiğışdursın, dūrişdürsin günāhuñuzu Muḥammed Muştafā'ya bağışlasun ḥanum hey.* [Dresden, 1831, No. 86, s. 303]

Yazmanın istinsah / ketebe / ferag kaydı yoktur. 303 sahifelik yazma dua cümlelerinden sonra *temmet* ifadesiyle son bulmaktadır.

8. Son sahifeden sonraki yazılar: Kütüphane mührünün de basılı olduğu bu tek sahifede bozuk nesih hatla ve mesnevi nazım şekliyle altı beyitlik bir *lugaz*⁶⁸ yazılmıştır.

Mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün

Nedür ol anasından toğsa oğlan

Aña ḥāzır gelür kürk ile kaftan

(bk. Ekler-7); Dresden nüshasında *bunı* şeklinde yazılan mezkûr kelimenin açıkça *boyını* (*beyân eder*) şeklinde imla edildiği görülmektedir. Bu durumda yazım açısından birbirine çok benzeyen Dede Korkut'un Bursa nüshası ile Dresden nüshasının mukayeseli okunması neticesinde imlası problemlili olan kelimenin bağlama uygun olarak *boyı* okunması gerektiği açıklığa kavuşmuştur. Bu nüshanın Dresden nüshası gibi nesih hatla yazıldığı ve hareketli olduğunu belirtmiştik. İncelediğimiz 12. hikâyenin başlığında [İÇ OĞUZA TAŞ OĞUZ 'ĀSĪ OLUP BEYREK ÖLDÜĞİ BOYINI [BOYI] BEYÂN İDER. Dede Korkut, Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi, nu. KU00249) harekelemeye ilgili ikilik göze çarpmaktadır. Başlığın ilk önce kırmızı vurgulu yazıldığı ve kırmızı mürekkepli kalemle hareketlendiği, sonradan siyah mürekkepli kalemle aynı müstensih veya başka biri tarafından tekrar hareketlendiği müşahede edilmektedir. Bursa nüshasının tıpkıbasımı yayımlandığında diğer başlıkları ve metnin tamamını mukayeseli okumak mümkün olacaktır.

⁶⁸ *Lugaz*, lafız veya mahiyet özellikleri belirtilerek bir nesnenin adının bulunması istenen, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında bir belagat terimi, genellikle manzum bir söz sanatıdır. "Edebiyatta ve özellikle şiirde bir sözü / kavramı açık bir dille anlatma yerine onu ima eden ifadeler kullanarak şiiri / sözü bir bilmece, hatta bazen bir muamma şekline sokmaya ilgâz, böyle şiire / söze *lugaz / luğz* denir. Ancak bunun edebî zevki okşayacak tarzda icra edilmesi şarttır." *Lugazlara* "Nedir ol, nedir ol kim, ol ne isim ne acep isim" gibi soru cümlecikleriyle başlanır. Farsça *lugazlar* "çîst, çîst ân ki, çîstân" gibi sorularla başlar. Arapça *lugazlarda* böyle bir şart görülmez, ancak bunlar da "mâ" gibi bir soru edatıyla ve "mâ hüve, mâ hüve'l-ism, habbîrûni eyye şey'in" gibi soru cümleleriyle tertip edilmektedir. bk. İsmail Durmuş; Mustafa İsmet Uzun, "Lugaz", *DİA* (2003), 27 / 221-222.

*Ŧođıcak anasından bī-amān ol
Anası gibi hem söyler revān ol*

*Söziden cümle 'ālem hazz iderler
Anuñla cem ' olup seyre giderler*

*Tutarlar bir güzel nāzūk kenārın
Şoyarlar gömlegin ol hūb yāriñ*

*Kimi der kim nidelüm azıcıkdur
Kimi der kim bu dildāra yazıkdur*

Düşer üstine anuñ bunca 'āşık

Olur her biri bir pāre muvāfık [Dresden, 1831, No. 86, s. ++1]

Yukarıdaki manzumenin şairi belli değildir. Aruz vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan bu altı beyitlik lugaz *Nedür ol?* sorusuyla başlamakta ve şiirde bir sevgili tasviri dikkat çekmektedir. Şiirin genelinde özellikle son beyitte, bunca âşıkların üstüne düştüğü bu sevgilinin **kitap** olabileceğine dair işaretler vardır.

Sonuç

Bu çalışma iç kapaktan başlamak üzere Dresden nüshasının metin dışı kayıtlarını okumak / anlamak ve bu nüshayı fiziksel özellikleri yönünden yeniden ele alıp incelemek için yapılmıştır. Çalışma özet, giriş, *Dresden nüshasının fiziksel özellikleri ve metin dışı kayıtları* ana başlığı, diğer alt başlıklar ve eklerden oluşmaktadır. Dresden nüshasının metin dışı kayıtları, Osman Fikri Sertkaya'nın okuma önerileri de dikkate alınarak yeniden okunmuştur. Ayet, hadis, dua ve diğer Arapça, Farsça ibareler Arapça lafızlarıyla birlikte transkribe edilerek yazılmış, ibarelerin tercümeleleri dipnotta verilmiştir. Hadis tarihçilerine yer verilmiş, gerekli görülen yerlerde tashih, tenkit ve açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca Dresden nüshasının fiziksel özelliklerine değinilmiş, başlıkların yazımı üzerinde durulmuş ve anlama bağılı olarak başlıklardaki bir kelimenin Dede Korkut'un yeni bulunan Bursa nüshasındaki başlıklarla mukayese edilerek yeniden okunması gerektiği vurgulanmıştır. Dresden nüshasının fiziksel özellikleri, başlıkları ve metin dışı kayıtlarının incelenmesi neticesinde şu bulgular ve sonuçlar elde edilmiştir:

Nefis ciltli ve miklepli olan Dresden nüshasının ön ve arka kapak içleri mülevven ebru desenlidir. Asıl metin öncesindeki *iç kapak* sahifesinde bir ölüm tarihi, bir Türkçe beyit, kitap adı, iki Arapça beyit, bir Farsça mısra, bir

dua, kütüphane mührü ve arşiv numarası vardır. *Tārīh-i vefāt-ı ‘Osmān Paşa sene 993 / 1585* kaydındaki Osman Paşa'nın Osmanlı padişahı III. Murad'ın padişahlığı döneminde (1574-1594) görev yaptığı ve Özdemiroğlu lakabıyla bilinen veziriazamlardan biri olduğu, Diyarbakır'da vefat ettiği ve kabrinin Diyarbakır Fatih Paşa (Kurşunlu) Camii haziresinde olduğu tespit edilmiştir. Sol üst köşede dikkatle fikir yürütmenin önemine dair Türkçe veciz bir beyit yazılmıştır. Sahife ortasında kitap adı ve altında da kitap sahibinin imzası vardır. Yine aynı sahifede Rahman suresinden dört ayet kısmen iktibas edilerek Arapça bir dörtlük yazılmıştır. Aynı sahifede “*Senin yükselişin (makamın) da ima güneş gibi olsun.*” anlamındaki Farsça bir mısra dikkat çekmektedir. Altında “*Allah'ım! Bizi senin yolunda şehadetle şereflendir ve mevtimizi kutlu Nebi'nin (as.) beldesinde nasip eyle.*” duasını her namazın sonunda okuyan kişinin Hicaz bölgesinde vefat edeceğine dair bir tılsım yazılmıştır.

Dresden nüshasının *iç kapak* arkasına talik ve celi talik hatla şairi bilinmeyen ve “*Sanat, marifet sahibi olmaya çalış; zira dünyada edep / fazilet sanat sahibi olanındır.*” anlamındaki Farsça bir beyit iki defa yazılmıştır.

Dresden nüshasının *zahriye* sahifesindeki kayıtların birinin ilaç tarifi, birinin kalam-ı kibar, birinin dua, beşinin ayet-i kerime ve on sekizinin hadis-i şerif olduğu tespit edilmiştir. Şifa tılsımında meyan kökü, periyavşan ve çördük otu karışımının kaynatılarak içilirse Allah'ın izniyle öksürüğe iyi geleceği ifade edilmektedir. Bu 16. yüzyılda halk hekimliğinin revaçta olduğunu gösteren önemli bir bulgudur. Yine aynı sahifede “Allah'ın isyankâr kullarından yardımını kesmesi” anlamındaki *hızlâmın* karşıtı olan *tevfik* teriminin açıklamasına yer verilmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'den sonu *hayru'l-fâtihîn*, *hayru'l-gâfirîn*, *hayru'r-râhimîn*, *hayru'r-râzıkîn* gibi secili biten ayetleri belli bir sayıda okuyan kişinin bahtının açılacağına dair bir tılsım aynı sahifede yazılmıştır. Burada “Kul her an Allah'ın yardımına muhtaçtır, her zaman her şeyi ondan istemeli” mesajı verilmektedir.

Burada kayıtlı olan ve kaynakları tespit edilen on sekiz hadis-i şerifin mealleri şöyledir: “Hikmetin başı Allah korkusudur.” “Cennet anaların ayakları altındadır.” “Cennet kılıçların gölgeleri altındadır.” “Cennet cömertlerin yurdu.” “Her meşakkat insan için münasip bir ödüldür.” “Ezan ve kamet arasındaki duâ reddedilmez.” “Mümin müminin kardeşidir.” “Mümin müminin aynasıdır.” “Mümin insanların mallarını, nefislerini ve kanlarını ona emanet edebileceği güvenilir kimsedir.” “Kış ayı mümin için bahardır.” “Dua müminin silahıdır.” “Müminin kapısına gelen dilenci Allah'ın armağanıdır.” “Ölüm mümin için tuhfe (hediye)'dir.” “Gece ibadeti müminin şerefi, insanlardan istîğnası ise onun izzetidir.” “İman iki nısıf'tır, yarısı sabır, diğer yarısı şükürdür.” “Hayâ imandandır.” “İlim müminin halilidir; akıl onun delili, hilm veziri, rıfk da babasıdır.” Bu mealdeki hadisler, toplumda ahlaki erdemi teyit eden,

bireyin şahsi ve içtimai hayatına yön vermek için yazıldığı anlaşılan dinî, ahlaki ve sosyal mesaj içerikli sözlerdir. Hadislerde işlenen ana düşünceler ve verilmek istenen mesaj *hikmet, cennet, insan, dua, mümin, iman* ve *ilim* terimlerini ihtiva etmektedir.

Dresden nüshasının nesih hatla yazıldığı ve metnin genelde harekesiz olduğu görülmektedir. Giriş bölümündeki soylama ile hikâyeye başlıkları kırmızı, vurgulu yazılmıştır. Yazmanın mukaddimesinde *Dede Korkut soylamış görelüm hanum ne soylamış* gibi Dede Korkut dilinden söylenmiş veciz sözler vardır. Giriş bölümünden sonra gelen şu hikâyeye başlıkları da kırmızı, vurgulu yazılmıştır: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han, Salur Kazanuñ Evi Yağmalandığı, Kam Boranuñ Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Beg Oğlu Uruz Begüñ Tutsak Oldığı, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul, Kañlı Koca Oğlu Kan Turalı, Kağılık Koca Oğlu Yegenek, Basať Depe Gözi Öldürdüğü, Begiñ Oğlu Emran Beg, Uşun Koca Oğlu Şegrek [Segrek] Beg, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı, İç Oguza Taş Oğuz Āsī Olup Beyrek Öldüğü*. Tüm bilimsel yayınlarda *boyı (boyını) beyān ider, hanum hey* şeklinde okunan cümlenin başlığı açıklamak için yazıldığı değerlendirilmektedir.

Dresden nüshasının 303 sahifelik asıl metin bölümü yazmanın sonundaki *temmet* ifadesiyle son bulmaktadır. Yazmanın sonlarında yer alan asıl metni, yazan kişiden farklı biri tarafından yazıldığı anlaşılan ve şairi bilinmeyen bir şiir de şekil ve içerik yönünden incelenmiştir. Bu şiirin aruz vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle yazıldığı, toplam altı beyitten oluştuğu, türünün “lugaz = bilmece” olduğu anlaşılmaktadır. Lugaz “Nedür ol?” sorusuyla başlamakta ve şiirde bir sevgili tasviri dikkat çekmektedir. Beyitlerdeki bu sevgilinin **kitap** olabileceğine dair işaretler vardır.

Sonuç olarak, bu çalışmada öncelikle Dresden nüshasının sayfa numaralandırma biçimi eleştirilmiş, sonradan Avrupa rakamlarıyla 3a ile başlatılan sayfanın aslında 1b veya 1 olması gerektiği önerilmiştir. Çünkü yazma eserlerde *besmele* ve *reddadeli* sahifesinin yazmanın b yüzü olduğu bilinmektedir. Ayrıca besmele yazılı, reddadeli ilk sahifenin sağ üst köşesine Arapça 1 rakamı yazılmış olması, bu sahifenin 3a değil 1b / 2b veya 1 olması gerektiğinin önemli bir delilidir. Dresden nüshasının metin dışı kayıtlarını okuma problemiyle karşılaşmış ve problemlerin daha önceki bilimsel çalışmalarda büyük oranda çözüldüğü görülmüş, asıl metin öncesindeki ve sonrasındaki tüm kayıtlar dikkatlice yeniden okunmuş ve incelenmiştir. Bu çalışma aslında Dresden nüshasının fiziksel özelliklerini ve metin dışı kayıtlarını araştırmak için yapılmıştır. Ancak başlıklarda dikkati çeken ve farklı imla edilen bir kelime üzerinde ayrıca durulmuştur. Metin dışı kayıtların ve asıl metnin ilk ve son sahifelerinin fotoğraflarından oluşan toplam altı sahifelik ekler bölümü çalışmanın sonuna eklenerek çalışma tamamlanmıştır. Çalışma tamamlandıktan ve

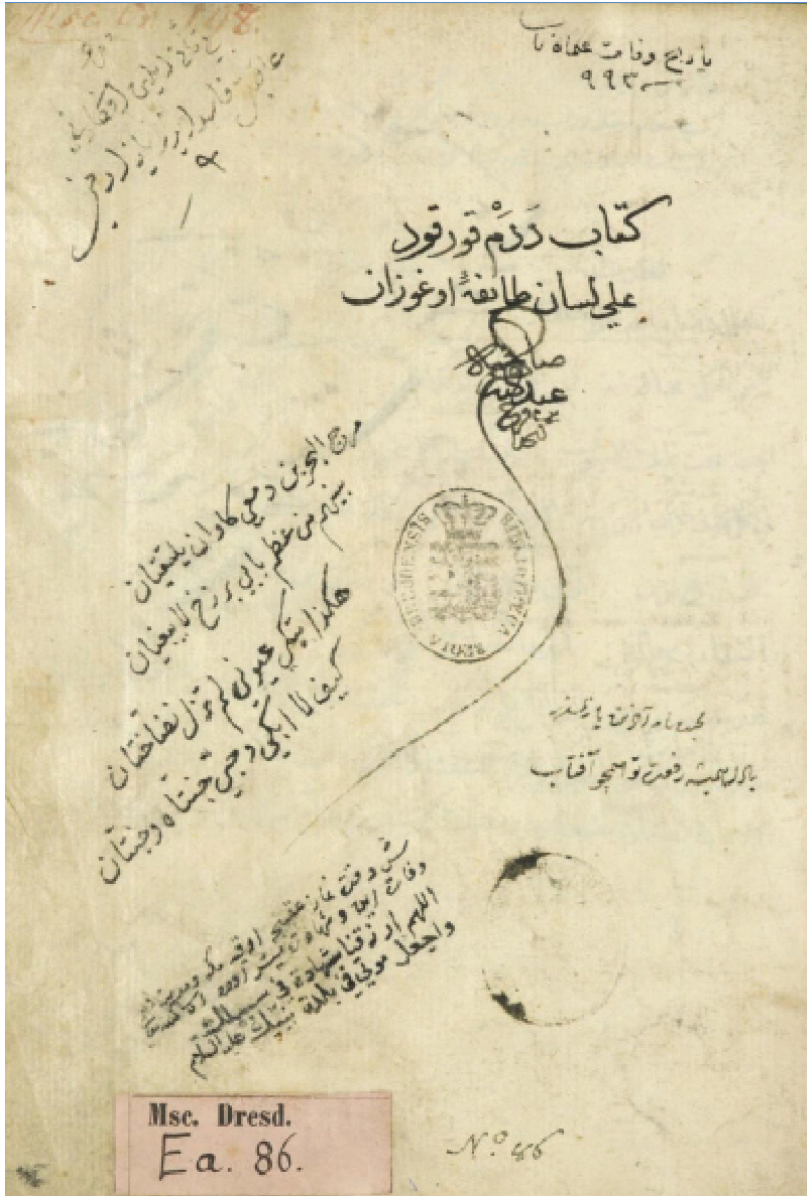

yayın kararı verildikten sonra eserin yeni bir nüshasının Bursa’da (Muradiye Kur’an ve El Yazmaları Müzesi, nu. KU00249) bulunduğu haberi alınmış ve çalışmanın giriş bölümünde bu yeni nüshadan da bahsedilmiştir. Dresden nüshasıyla tam örtüşen ve yazı sitili ve imlası çok benzeyen Bursa yazma nüshasının demirbaş numarası yaprak, satır ve hikâye sayısı müze yetkililerinden öğrenilmiş, restorasyonu devam ettiği için eserin tamamının tıpkıbasımına ulaşılamamıştır. Yaptığımız ön incelemede Dede Korkut’un Bursa nüshasının kırmızı mürekkeple yazılan ve harekelenen başlıklarının aynı müstensih veya başka biri tarafından tekrar siyah mürekkepli kalemle harekelendiği görülmektedir. Dresden nüshasının kadim bir versiyonu olduğu düşünülen ve harekeli nesih, okunaklı bir hatla yazılan 120 yapraklık bu nüsha yayınlandığında bir kısım okuma problemlerinin yeniden gündeme geleceği ve yeni nüshanın Dede Korkut okumalarında önemli katkı sunacağı öngörülmektedir.

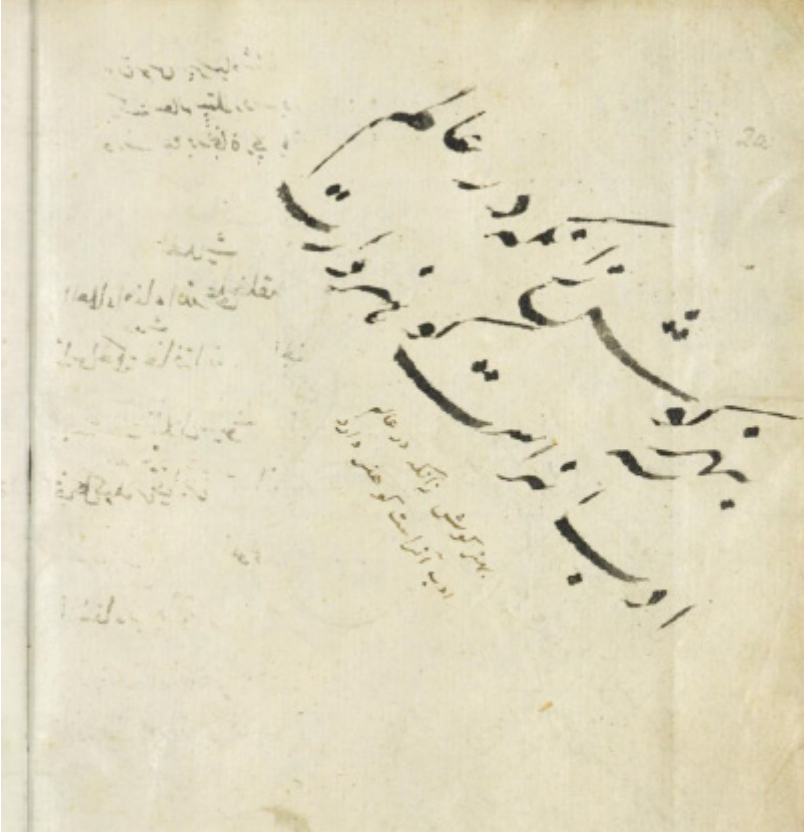

EKLER:

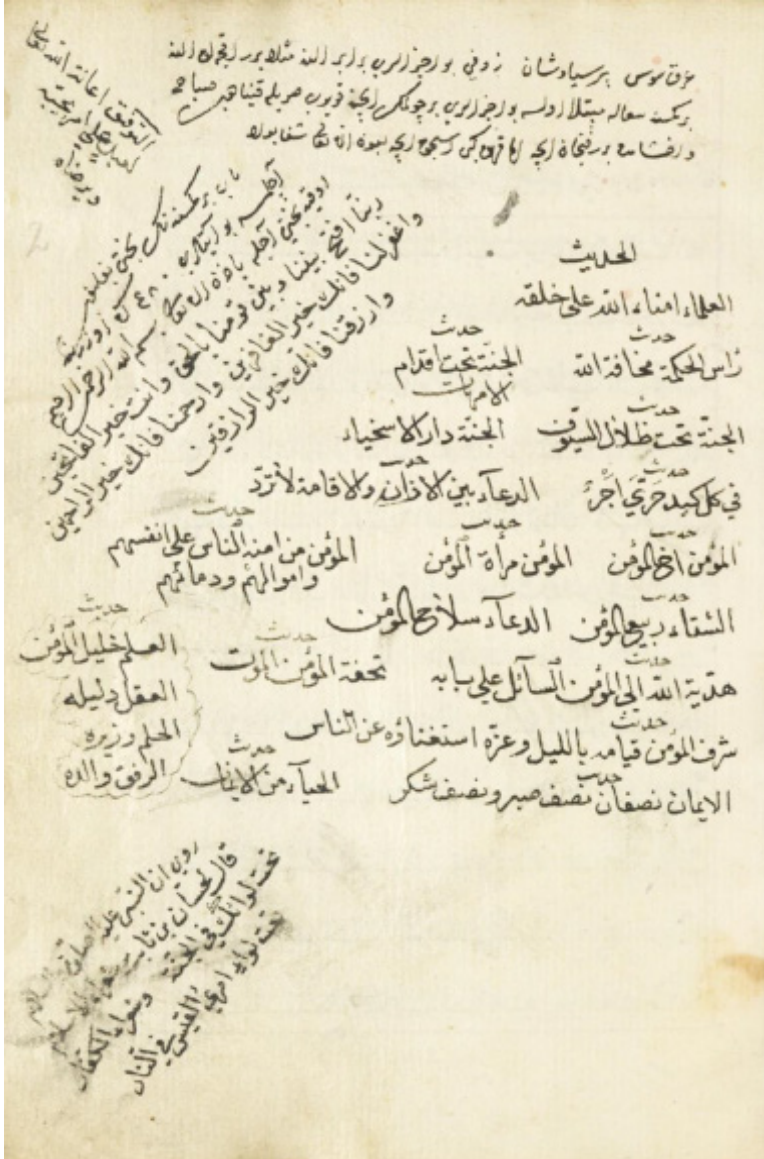
1. “İç kapak” [Dresden, 1831, No. 86, s. +1]

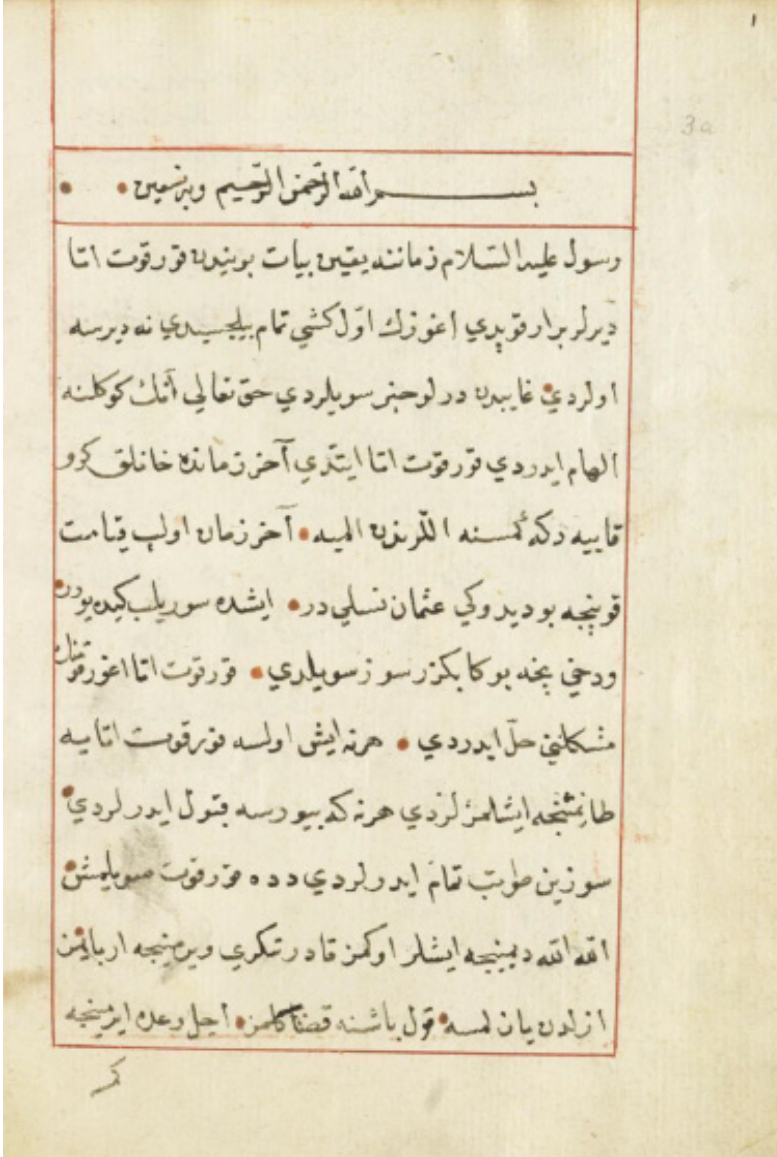
2. “İç kapak” arkası [Dresden, 1831, No. 86, s. +2]

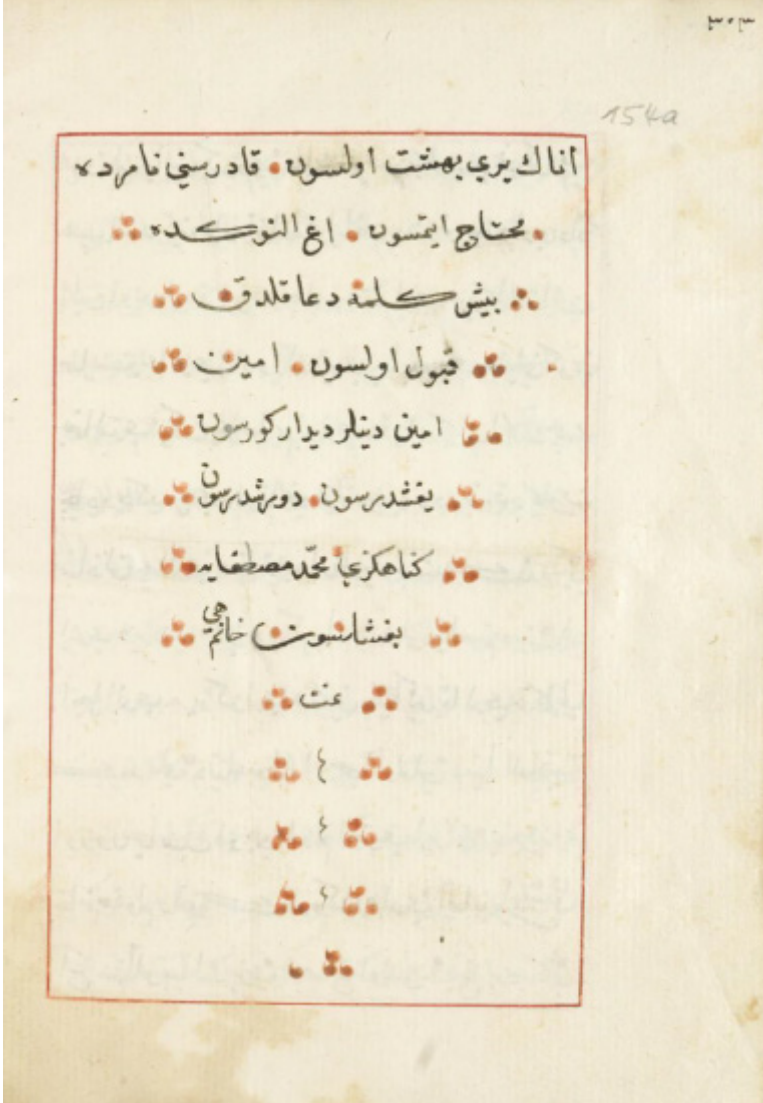
3. "Zahriye" [Dresden, 1831, No. 86, s. +3]

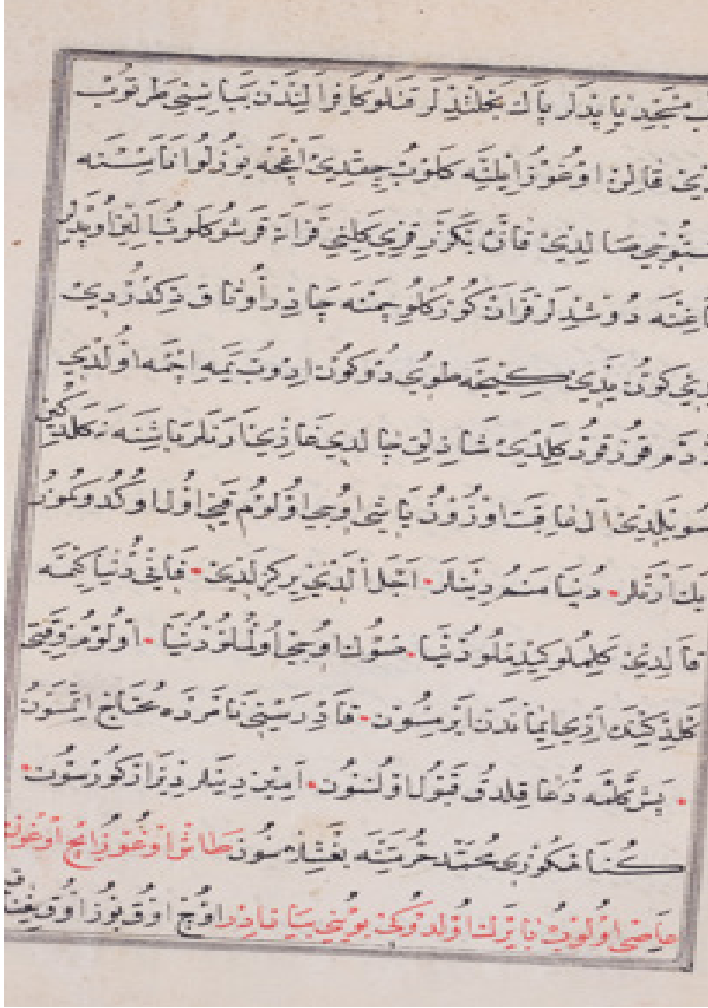
4. İlk sahife [Dresden, 1831, No. 86, s. 1]

5. Son sahife [Dresden, 1831, No. 86, s. 303]

7. Dede Korkut'un yeni bulunan Bursa nüshasından on ikinci hikâye başlığının yer aldığı bir sahife (Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi, nu. KU00249)

8. Dede Korkut'un yeni bulunan Bursa nüshasından bir sahife (Yeni Şafak, 22 Mart 2022)

Kaynakça

- Azmun Y. (2019). *Dede Korkut'un üçüncü elyazması: soylamalar ve iki yeni boy ile Türkmen Sahra nüshası (metin-çeviri-sözlük-ıtpkibasım)*. İstanbul: Kutlu.
- Boz, E. (2017). Sadettin Özçelik (2016), Dede Korkut 1. cilt (Dresden nüshası-giriş, notlar 931 s.). II. cilt (Dresden nüshası- metin, dizin 996 s.) Ankara: Türk Dil Kurumu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(1), 217-224. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/33970/375503>
- Çiçek, K. (2007). Osman Paşa, Özdemiroğlu. *DİA* içinde C 33 (471-473). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Daşdemir, M. (2010). Dedem Korkut kitabı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten*, 58(2), 67-90. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/32741/363435>
- Daşdemir, M. (2020). *Dedem Korkut Kitabı'nın söz dizimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, İ; Uzun, M. İ. (2003). Lugaz. *DİA* içinde C 27 (221-222). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ekici, M. (2019) *Dede Korkut kitabı, Türkistan / Türkmen Sahra nüshası, soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi, orijinal metin (ıtpkibasım)-transkripsiyon aktarma*. İstanbul: Ötüken.
- Elçin, İ. (2017). Mustafa S. Kaçalın, Oğuzların diliyle Dedem Korkud'un kitabı. (Tanıtım yazısı), *Türkolojiya*, 4, 80-83.
- Elmalı, H. (1997). Hassân b. Sâbit. *DİA* içinde C 16 (399-402). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ercilasun A. B. (2019). Yeni Dede Korkut yazmasında Salur Kazan'ın ejderhayı öldürdüğü boy. F. Turan, Ö. Tabaklar (Ed.). *Doğumunun 120. yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu hatıra kitabı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İstanbul Türk Ocakları.
- Ercilasun, A. B. (17 Temmuz 2019). Dede Korkut'un yeni nüshası. *Yeniçağ gazetesi*, erişim adresi <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/dede-korkutun-yeni-nushasi-52514yy.htm>
- Ercilasun, A. B. (1994). Dede Korkut kitabı ile Oğuz destanı arasındaki münasebetler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 36(1988), 70-89. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/43996/541752>
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dede Korkut Hikâyeleri*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür.
- Kaçalın, S. M. (2017). *Oğuzların diliyle Dedem Korkud'un kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kilisli, R. M. (1332 / 1916). *Kitab-ı Dede Korkud alâ lisan-ı taife-i Oğuzân*. Matbaa-i Amire, İstanbul: Âsâr-ı milliyye ve İslamiyye tedkik encümeni.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî, *Müsnedü 'ş-şihâb*, (thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi), Beyrut 1407/1986). <https://lib.efatwa.ir/42212/1/33>

- Özçelik, S. (2011). Sözlü edebiyat ürünlerine ait yazmaların okunma sorunları ve Dede Korkut örneği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 59(2), 63-96. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/32743/363463>
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, S. (2021). *Dede Korkut -Günbed yazması- Kazan Bey Oğuznamesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, S. (2022). *Dede Korkut Oğuz beylerinin destanlaşmış hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken.
- Özdamar, F. (2019). Metin Ekici, Dede Korkut Kitabı, Türkistan / Türkmen Sahra nüshası, soylamalar ve 13. boy, Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi, orijinal metin (tıpkıbasım)-transkripsiyon-aktarma (kitap tanıtımı). *Millî Folklor*, 31(123), 205-209.
- Savran, A. (2000). İmrüülkays b. Hucr. *DİA* içinde C 22 (237-238). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Semih T. ve Hendrik B. (Haz.) (2001) *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Sertkaya, O. F. (2004). Dede Korkut Kitabının Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imla özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılması üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 46(1998/1), 131-152. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45034/561676>
- Sertkaya, O. F. (2016). Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan nüshasının Latince, Arapça, Farsça ve Türkçe metin dışı kayıtları. *Türkolojiya*, 2, 85-98.
- Sertkaya, O. F. (2018). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasının Türkçe, Latince, Farsça ve Arapça metin dışı kayıtları. *Türkolojiya*, 3, 52-67.
- Sertkaya, O. F. (2020). *Dede Korkut Kitabı üzerine araştırmalar ve incelemeler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Shahgoli N. K. vd. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet yazması: inceleme, metin, dizin ve tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 16(2). Ankara.
- Tanman, M. B. (1995). Fâtih Paşa Camii. *DİA* içinde C 12 (251-242). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi tercüme ve tahlil*. İstanbul: Enderun.
- Çevrim İçi İnternet Kaynakları** (Son Erişim Tarihi: 25.03.2020)
- Elyazmacılığımız*: (hazırlayanlar) Ünver, Niyazi; Kaya, Dursun (2005). <http://www.yazmalar.org/elyazmaciligimiz.php#okutuphaneleri>
- Hadis-i Şerifler*: <https://lib.efatwa.ir/>
- Kitâb-i Dede Qorqud* (1814): https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN83400139X&PHYSID=PHYS_0006
- Kitab-i Dedem Korkut*: Mscr.Dresd.Ea.86 <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/10013/1/> Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis/Fleischer, Heinrich Leberecht. - [Online-Ausg.]. - Lipsiae : Vogel, 1831Permalink: <http://diglib.hab.de/drucke/bb-4f-194/start.htm>
- Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi*: <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>; <https://www.kuranmeali.com/index.php>
- Sözlükler*: <http://www.lugatim.com/>; <https://sozluk.gov.tr/>

Extended Summary

This study was carried out to understand the extra-textual records of the Dresden copy, starting from the inside cover, and to reconsider and examine this copy in terms of its physical properties. The study consists of a summary, an introduction, the main title of “Physical features of the Dresden copy and extra-textual records”, other sub-titles and appendices. The extra-textual records of the Dresden copy were re-read, taking into account the reading suggestions of Osman Fikri Sertkaya. Verses, hadiths, prayers and other Arabic and Persian phrases were transcribed and written with Arabic words, and the meanings of the phrases are given in the footnote. Hadith translations were made, corrections, criticisms and explanations were made where necessary. As a result of re-examination of the physical features, titles and extra-textual records of the Dresden copy, the following findings were obtained:

The front and back cover of the Dresden copy, which is exquisitely bound, is colored, with marbling patterns. The “inner cover” page before the original text has a date of death, a Turkish couplet, a book title, two Arabic couplets, a Persian verse, a prayer, a library seal and an archive number. It was determined that Osman Pasha served during the reign of the Ottoman Sultan Murad III (1574-1594) and was one of the great pashas known as Özdemiroğlu A Turkish couplet on the importance of “thinking carefully” is written on the left of the page. The title of the book is written in the middle of the page and below it is the signature of the book owner. On the same page, four verses from the Surah “Rahman” were partially taken and two couplets were written in Arabic. On the same page, a Persian poem that can mean “May your place always be like the sun” draws attention. Under it, the prayer “O Allah, honor us with martyrdom in your way and make our death in the land of the blessed Nabi (pbuh)” is written. A Persian poem was written on the back of the inner cover of the Dresden manuscript, which means “try to have skill because in the world superiority belongs to those who have art” with a large slate calligraphy. The poet of the poem is not known. It has been determined that one of the writings on the “zahriye” page of the Dresden copy is the definition of cough syrup, one is kalam-ı kibâr, one is prayer, five is verse and eighteen of the hadiths. An explanation of the term “tawfiq” is given in the same page. There are verses of the Quran that end with rhyme such as “ḥayru'l-fātiḥīn”, “ḥayru'l-ġāfirīn”, “ḥayru'r-rāḥimīn”, “ḥayru'r-rāzīkīn”. A prediction that the chances of those who read these verses a certain number of times will be opened is written in this page.

The eighteen hadiths whose sources are determined here are as follows: “The head of wisdom is fear of God”, “Heaven is under the feet of mothers”, “Heaven is under the shadows of swords”, “Heaven is the land of the generous”, “Every hardship is a suitable reward for people”, “The prayer between adhan and doom is not rejected”, “A believer is a believer’s brother”, “A believer is a believer’s mirror”, “A believer is a trustworthy person to whom people can entrust their possessions, souls and blood”, “The month of winter is spring for the believer”, “Prayer is the weapon of the believer”, “The beggar who comes to the door of the believer is the gift of God”, “Death is a gift for a believer”, “Night worship is the honor of a believer, and his exemption from people is his honor”, “Faith is two qualities (half), half is patience, the other half is

gratitude”, “Decent is of faith”, “Knowledge is the friend of the believer, reason is his proof, hilm is his vizier, and Rifk is his father.” It is understood that the hadiths in this meaning were written to strengthen the moral virtues in the society and to direct the personal and social life of the individual. It is seen that the Dresden copy is written in “naskh” calligraphy and the text is generally without motions. “Quotations” and “story titles” in the introduction to the Dresden manuscript are written in red with emphasis. In the preface of the writing, there are concise words from the language of Dede Korkut. It was suggested that the sentence that explains the story titles and read as “boyımı beyān ider, ḥanum hey” in all scientific publications was written to explain the title. The original text part of the Dresden manuscript of 303 pages ends with the expression “*temmet*” (finished) at the end of the manuscript. A poem at the end of the Dresden manuscript, understood to have been written by someone other than the person who wrote the original text, and whose poet is unknown, was examined in terms of form and content. It was determined that this poem was written with prosody meter and mesnevi verse, and the type of poem, which is a total of six couplets, is “lugaz = riddle”.

Conclusion: In this study, firstly the page numbering style of the Dresden copy was criticized, and it was suggested that the page started with European numerals [3a] should actually be [1b] or [1]. The problem of reading the nontextual texts of the Dresden manuscript was encountered, and all the texts before and after the original text were carefully read and analyzed. This study was originally conducted to investigate the physical properties and nontextual records of the Dresden copy. A total of six pages of appendices, consisting of photographs of the extra-text records and the first and last pages of the original text, are at the end of the study. After the study was completed and the publication decision was made, we received the news that a new copy of the work was found in Bursa (Muradiye Qur’an and Manuscripts Museum, nu. KU00249). And this new copy is also mentioned in the introduction part of the study.

